

Notennou

diwar-benn ar Gelted koz,

O ISTOR HAG O SEVENADUR

*Dastumet hag urziet gant
Meven Mordiern, ha lakaet e brezoneg gant
Abherve*

PENNAD XII

(Kenta Kevrenn)

AR VRO HAG AR POBLOU

AR VRO : Moriou, aochou. — Meneziou. — Lennou, stêriou. —
Koadou, gouelec'hiou. — Temz-aer, gwez, louzeier. —
Loened gouez.

AR POBLOU : Poblou nann-keltiek. — Trec'h, divrôadegou,
alouberez ar Gelted. — Kelted ha Nann-Kelte. Ar Gelted
hag o diazezadennou nevez.

Geriadur ha taolenn-douaroniez.

MOULET E TI RENÉ PRUD'HOMME, MOULER AN ESKOPTI

Sant-Brieg

1922

NOTENNÓU

diwar-benn ar Gelted koz,

O ISTOR

HAG O SEVENADUR

Notennou

diwar-benn ar Gelted koz, O ISTOR HAG O SEVENADUR

*Dastumet hag urziet gant
Meven Mordiern, ha lakaet e brezoneg gant
Abherve*

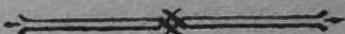
PENNAD XII

(Kenta Kevrenn)

AR VRO HAG AR POBLOU

AR VRO : Moriou, aochou. — Meneziou. — Lennou, stêriou. —
Koadou, gouelec'hiou. — Temz-aer, gwez, louzeier. —
Loened gouez.

AR POBLOU : Poblou nann-keltiek. — Trec'h, divrôadegou,
alouberez ar Gelted. — Kelted ha Nann-Kelte. Ar Gelted
hag o diazezadennou nevez.

MOULET E TI RENÉ PRUD'HOMME, MOULER AN ESKOPTI

Sant-Brieg

1922

PENNAD XII

Ar Vro, ar poblou hag ar giziou.

« Ar gaou graet ouzimp gant an Etrusked eo e fell d'ezo piaouia muioc'h a zouar eget ma c'hellont gounit hag e nac'hont ranna ganimp, ha ni deut a-ziabell, paour ha niverek. Hennez eo, Romaned, ar gaou graet ouzoc'h iveau gant ar poblou en-dro d'eoc'h : ha, mar nac'hont rei perz d'eoc'h en o zra, e kerzit d'ezo, d'o lakaat en ho sujedigez. Hag, ouz hen ober, ne rit tra a gement a ve diroll pe ziwirion, pa heuilhit ar gosa eus an holl lezennou, an hini a ro d'ar re grenva madou ar re wana. »

(*Komzou Brennos da gannadourien Rom, dioc'h Ploutarkhos.*)

KEVRENN GENTA : Ar Vro.

Adalek rec'hell garo bro-Spagn beteg ar geoteier bras ma veze o kantreal ar Skolot hag e vagadou kezekenned hanter-c'houez, eus an tornaodou heoliet ma skôe outo tonnou glas ar mor Kreizdouarek d'an traezennou hir ma kleved o klemm, e-kreiz al lusenn, mouez moriou an Hanternoz, en em astenne Hen-Geltia a-hed leoiadou ha leoiadou c'hoaz, beb eil tro heoliet-kaer pe vantellet a goumoul, kompez pe veneziek, golôet a c'hlazadur pe dic'hlazvez, kêriek pe zidud. Dirag ar beajour souezet e tisplege naouspet kant ha kant a daolennadou dishenvel hag engroez he foblou o komz kant yez hag o ren o buhez pemdeziek tenn ha garo, o hemolc'h, o pesketa, o vesa loened, oc'h arat, o vrezeli, o preiza, o kenwerza. Hag eus eur penn da benn-all an impalaerded divense, oc'h evesaat war ar maeziou ha kériadennou an dud, e wele an tremener ar c'hestell savet gant an

drec'hourien geltiad, mistri d'ar vro, ar c'hrenvlec'hioù bras, ledan, gwenn, kaer, evurus, santel ha dizuij, chomlec'hioù an trech', ar rouanez hag an doueed (1).

Moriou Keltia. — War a grede da ouzieien ar C'hres ha Rom, e oa ar moriou a vonne Keltia er c'hornog hag en hanternoz darn eus ar stêr vras *Okeanos*, *Oceanus*, bevenn ar bed (2). Peb a ano dishenvel a rae ar Gelted, moarvat, eus ar moriouze. Mor bras ar Ch'ornog a veze graet anezan *Vergivios*, eun ano kreskadennet pe eus *vergios* « hejet » pe eus *verga* « kounnar, buanegez ». *Iktos* e oa marteze, e-touez ar C'halianed evel e-touez Iwerzoniz (3), ano mor-Breiz. *Kodanos* e oa, war a gredet, hini ar mell raz a stag mor an Hanternoz ouz ar mor Baltik (4).

Marvailhou e-leiz a rede e-mesk Kreisteiziz diwar-benn mor-Keltia. « Mor divent, diharzou, hejet gant reverziou bras ha korventennou spontus », gouez d'o skrivagnerien. « Mor karregek, gant islonkou distrad o veva enno loened euzus dishenvel a-grenn diouz re ar moriou all ». Hag e teue ganto danevellou

(1) Kement-man da zigas koun eus eur c'halz a grenvlec'hioù keltiek a oa a anoiou *Verdunon* « ar c'hastell bras », *Litanobriga* « ar c'hrenvlec'h ledan », *Vindobriga* « ar c'hrenvlec'h gwenn, kaer, evurus », *Nemetobriga* « ar c'hrenvlec'h santel », *Nemetoduron* « ar gêr zantel », *Segobriga*, *Segodonon* « krenvlec'h, kastell an trech », *Rigodunon* « kastell ar rouane », *Dévobriga* « krenvlec'h an doueed », *Dévobrigula* « krenvlec'hig an doueed », *Dévoduron* « kér an doueed ».

(2) En bloaz 140 kent H. Z., ar pengadour roman Julius Brutus, goude trec'h ar pobloù iberiad ha keltiad a zalc'h e kornog ar Spagn, en em gavas gant aod ar mor-Bras ; kredi a reas d'ezan edo digouezet gant penn pella ar bed hag e tiskouezas d'e zoudarded, a zelle leun a zoujans, an heol a oa o kuzat er mor divent-se hag o sebeliax en douriou anezan e dan hag e sked.

(3) *Iktos* a zo aet da *Icht* en iwerzoneg. Er c'henta kantved kent H. Z. *Iktos* e oa ano eur porz-mor eus Galia war vor Breiz-Veur.

(4) Ne c'houzer ket da wir pe voriou en hanternoz an Europ a veze graet anezo *Mori-Marusam* « Mor Maro » e vez ar Gimbed, ha Kronion. Ar ger-man diweza, da vibana, a zo aet gant Dionusios Periégetés (1er kantved goude H. Z.) da envel mor ar Sterenn (D'Arbois, *Premiers Habitants*, I, p. 241). Diwar hem-skridou gregach eus ar yvel kantvet kent H. Z. eo en deus marteze kemeret an ano-ze (*Principaux auteurs*, p. 285-6).

diwar-benn kreniou-douar ha reverziou bras meurbet, marc'heien o tec'hout d'an daou-lamm rag ar mor dic'hlanet, kériadennou beuzet gant an tonnou, broiou ec'hon ha tudet-stank diboblet ha gwastet en eur par berr gant an esorc'h-dour.

Kaloneka merdeidi ar C'hreisteiz n'o doa ket gallet kavout harzou da vor-Keltia. Ar C'hartedad Himilko, aet doun er mor-ze war-du ar c'hornog, pell diouz pep douar, en doa gwelet dirazan arrestou iskis : kuzet e oa an oabl gant eul lusenn deo ; aerouanted-mor a ruze o c'horf ouz strad e lestr, e-keit ha maluzie ouz e staon tolpadou bras a vezin o terri an herr anezan. En diwez, ledet dirazan dindan eun oabl bepred digoumoul ha dizavel, en doa gwelet eur mor sioul, difinv hag evel teavaet, n'oa ket bet e lestr evit e dreiza.

Ar Gresian Putheas, an hini eus holl verdeidi ar C'hreisteiz en doa tizet an uhel war-du an hanternoz, a oa digouezet gant lec'hioù ma henvele ar mor beza aet d'eun dolzennad skrijus a zour, a aer hag a zouar kemmesket. N'oa ket kouc'h e lestr evit toulla e hent a-dreuz d'ezi, na troad e vartoloded evit kermeroutharp warni. Tud eus an aod nesa, deuet gantan, a ziskouezas d'ezan en dremwel al lec'h kuz ma 'z ae an heol da ziskuiza e-pad nozveziou hir an Hanternoz.

An aochou. — Brudeta begou-douar Keltia e oa : er Spagn, ar beg-douar *Sahr* (Sant-Visant) ; ar beg-douar *Keltikon* pe *Nerion* (Finisterre), anvet evel-se diouz anoiou ar Geltiked (Celtici) hag an Nered (Neri), eun eil-boblad diwar ar Geltiked ; ar beg-douar *Briantion* (Prioro), ar beg-douar *Trileukos* teir gwech gwenn », « gwenn meurbet », pe *Aruion* (Ortegal) ; e Galia, beg-douar *Kabaion*. Enez-Vreiz a zibenne er mervent dre ar beg-douar *Belerion*, er gevred dre ar beg-douar *Kantion* (North pe South Foreland), en hanternoz dre ar begou-douar *Orka* (Duncansby Head) ha *Tarvedon* (Dunnet Head). Eur beg-douar all, e kornog enez-Vreiz, a oa *Oktapitaron* (Sant-David's Head) an ano anezan.

A-hed aochou Galia en em gave enezennou *Uliaros* (Oléron), *Ratis* (Ré), *Vidilis* (1) (Gêrveur), *Siata*

(1) *Vidilis* a zo deut da veza e brezoneg *Guedel* er bloaz 1026, ha *Guezel* er bloaz 1146 (*Revue Celtique* 1889, p. 555).

(Houad), *Atika* (Hedik), *Sena* (Sizun), *Uxisama* pe *Uxantos* (Eusa), *Sarnia* (Gernez), *Kaisaria* (Jerze). Tro-war-dro da enez-Vreiz e oa kalz a enezennou, ma c'hellomp envel en o zousez : *Monapia*, *Manavia* (Man), *Mona* (Anglesey), *Silulankis* (Scilly), *Vektis* (Wight), *Taneton* (Thanet), *Toliapis* (Sheppen) en aber stêr Tamesa, hag en hanternoz-gwalarn strollad an enezennou *Ebuda* (Hebrid). E mor ar Sterenn, rageneb da aber an Albis, e oa enezenn vras *Abalos* pe *Baunonia* (Heligoland) (1), hag, etre aberiou an Amisos (Ems) hag ar Rênos (Rhin), enez *Glésaria* (Ameland), anvet evel-se diouz ar goularz (*gléson*) a zastumé war an aod anezzi.

Strewet hed-ha-hed gant an aod-ze eus Keltia e kaved « nevedou » pe santualou koz-koz ha doujet meurbet. Enez Abalos a oa war eun dro eur porzehana evid ar voraerien hag eul lec'h santel. War aod Galia, eun enezennig e-kenver da aber stêr Liger a oa o chom enni merc'hed hepken, gouestlet da azeulerez eun doue henvet ouz an hini a veze graet anezan Dionusios pe Sabadios gant an Dhraked. Brudet e oa eul lec'h all eus aod Galia, anvet *Porz* an *diou vrân*, dre an diouganlec'h a oa ennan. Er beg-douar Sakr, er Spagn, e weled mein a-strolladou, tri pe bevar maen e pep strollad, a oa dleet d'ar weladennieren, evit mont diouz giz ar vro, trei war eun tu ha distrei war an tu-all, goude skuilha warno evad-kinnig. Difennet e oa mont da weladenni al lec'h-ze en noz, dre ma teue neuze an doueed, war a greded, d'en em voda ennan.

An darnvvia eus an nevedou a gaved en aochou hag en enezennou ar C'hornog a oa anezzo, evit doare, kent donedigez ar Gelted. Ker koz-all e oa iveau, moarvat, ar peb brasa eus ar porziou-mor a weled el lec'hioù-ze. N'hellomp menegi aman nemet hinien-nou eus ar porziou-mor-ze eus Keltia : er Spagn, *porz an Arotrebbed*, bae ledan ma save tro-war-dro d'ezan kériadennou an Arotrebbed ; e Galia, *Korbilo* war ar mor-Bras ha porz *Iktios* war vor-Breiz. E

(1) Heligoland, n'eus anezzi breman nemet eun enezenn vihan peuz-dismantret gant tonnou ar mor, a oa, er Grenn-amzer c'hoaz, eun enezenn ec'hon meurbet ha tudet-stank « ma founne enni an edou, ar chatal, hag ar yer ».

Breiz-Veur, *Sitomagos* war vor ar Sterenn, ha porz *Setantiz* war vor-Iwerzon. War an Douar-bras, din dan renerez Rom, e teus *Bononia* pe *Gaisoriakon* (Boulogne) da veza ar porz m'o stag outan strollad listri-brezel Breiz (*classis Britannica*), a oa en o c'harg sura an darempredou etre an Douar-bras hag enez-Vreiz. En hevel poulz edo porziet e *Lugudunon* (Leyde), darn eus listri-brezel strollad Germania (*classis Germanica*) a oa e gefridi diwall ar Rênos.

Dindan renerez Rom eo e voe savet war aochou Keltia an touriou-tan kenta. Ar re vrudeta anezzo e oa : er Spagn, tour-tan *Caepio*, eul labour-benerez burzudus diazezet war eur garreg skoet a bep tu gant ar c'hoummou hag a verke d'ar voraerien lec'hioù gwall-risklus leun a drézennou kuz hag a gerreg ; tour-tan *Brigantion*, ken uhel ma veze lavaret e chellel diwar e lein, p'edo digoumoull an amzer, merzout enez-Vreiz (1) ; e Galia, tour-tan *Kali-gula*, e *Gaisoriakon*, a oa iveau uhel meurbet (2) ; e Breiz-Veur, tour-tan *Dubra* (Douvr) a sklérie e-pad an noz a-us da zour raz-Galia.

Ar meneriou. — Ar Spagn, ar greistezeaka eus an holl vroioù piaouet gant ar Gelted, a oa golôet a veneziou. Hini ebet anezzo, avat, nemet menez *Erminios* (Serra da Estrella), menez *Vindios* ha menez *Aedulos*, n'oa gantan gwechall anoiou a gement a henvelfe beza keltiek. Aradennad veneziou Pirene (Purena) en tu hanternoz da draonienn stêr Iberos, hini an *Idubeda* en tu kreisteiz, a zo ganto anoiou nann-keltiek. Nann-keltiek eo iveau an *Orospeda*, eun aradennad all en em astenne etrezeg ar c'hreis-teiz hag a zibenne gant meneziou archantus *Kastulo*. En tu-hont d'ar chompezennoù pinvidik treuzet gant stêr *Baetis* pe *Tartessos*, e weled meneziou koadet-stank an *Ilipula* o sevel o c'hribenn en eun oabl henvet ouz hini an Afrik. An aradennad-ze a zisranne ar vro dalc'hent gant an Oretaned, poblad keltiad,

(1) Diwar taolennou-douaroniez ar Romaned e teus al lavar gaouiad-ze, skeudennet ma veze warno enez-Vreiz hag ar Spagn etrezo, d'o disranna, nemet eur wazienn-vor hepken.

(2) Dek solieradur e oa. Edo c'hoaz en e zav er Grenn-amzer. Ne voe peurzismantret nemet war-dro ar bloaz 1645. Sellit ous Julian, *Gallia*, trede mouladur, pajennou 7 ha 287 (skeudenn).

diouz aochou ar mor Kreizdouarek. E dibenn an Ilipula, diouz ar c'hreisteiz, e oa menez *Kalpe*, gwalc'h et an troad anezan gant ar raz a stag ar mor Kreizdouarek ouz ar mor-Bras; diwar e lein e weled meneziou an Afrik.

Kein Galia a oa ouz hen ober menez *Kebenna* (1). stag outan meneziou an Arverned, *Dumias* (Puy-de-Dôme) (2), *Lesura* (Lozère), *Kantobennikos* (Chantourge), hag all. Diforc'het diouz menez *Kebenna* gant traonienn ledan an Arar pe *Saukona* (Saône) e save menez *Iouris* (Jura), a anved *Voketios* an dilost reterel anezan.

Oc'h astenn menez *Kebenna* war-du an hanternoz, beteg ar Rênos, e oa eun aradennad-veneziou all, e ano *Vosegos* pe *Vosagos*. Graet e veze an ano-ze gant ar Gelted n'eo ket hepken eus ar meneziou anvet breman c'hoaz « *Vosges* », d'an uhelennou a zo o ano « plateau de Langres » ha « monts Faucilles » e veze rôet ived.

An ano a *Erkunia* pe *Arkunia* a veze graet dre vras gant ar Gelted eus an aradennadou-meneziou koadek-se m'oа golëet ganto kreisteiz ar C'hermania ha dispartiet an Danuvios diouz kompezennou bras an Hanternoz. *Taunos* (Hohe, Taunus), *Abnoba* (Schwarzwald), *Retiko*, *Luna* (Manhart), *Gabreta* (Böhmerwald), *Sudeta* (Erzgebirge), *Pennos* (Finne) (3), *Semana* (Thuringerwald), *Melibokos* (Harz), e oa anoiou hiniennoù eus an aradennadou-ze. Beza a-walc'h e vije bet sellet menez *Karpis* (Karpath) (4) evel eur gevrennad eus an Erkunia ouz en em astenn etrezeg ar reter. Penn pella ar C'harpis, a weler o kromma war-du ar c'hreisteiz, a vœ graet anezan gant ar Romaned *Alpes Bastarnicae*, diouz ano poblad kelthiad ar Vastarned.

Diouz an tu kreisteiz da draonienn an Danuvios, e

(1) Keltiek eo *Kebenna* (kein). Al Ligured a rae *Kemmenon* eus ar venezeg-se.

(2) Keverata gant *Dumion*, kér geltiek a Iberia (*Dume* breman) ha gant an iwerzonieg *duma* ('dumio-) « moger ».

(3) *Revue Celtique*, 1900, p. 242.

(4) Herodotos a ra eus *Karpis* hag *Alpis* adstériou d'an Danuvios. Meneziou ha stériou an Europ, gwechall-goz, a oa alies ganto an hevelep ano. Hen-skriavagnerien all eus ar C'hres a ra meneg, en hanternoz an Europ, eus eur menez *Kalpios* a zo marteze an hevelep hini hag ar *Karpis*.

save an Alpou (*Alpis*) o c'hribennou ramzel gwisket a erc'h hag a skourn. Penn-veneziou an aradennad-ze, ma kaver an ano anezo e skridou an Hen-amzer, eo : menez *Vesulos* (Viso) a lavared (e gaou) beza uhela kribenn an Alpou; diouz an tor anezan e strinke mammenn stêr Bodinkos; menez *Matrona* (Genèvre), menez *Kinisios* (Cenix) (1), menez *Penninos* (Sant-Bernez), ar menez anvet « kolonenn an Heol » ma tarze diouz e vri mammenn ar Rotanos, menez *Adula*, e strinke dioutan hini ar Rênos, menez ar Vreoned (Brenner) (2), menez *Ketios*. Kevrenn reterel aradennad an Alpou a veze graet anezi *Tauros*, liesder *Tauri* (Tauri).

Eur menez izel a-walc'h, e ano *Okra*, a stage an Alpou ouz meneziou an Illiri en em astenne etrezeg ar c'hreisteiz. Dre an Okra eo e tremene kirri karget pouanner ar varcadourien a yae eus traonienn an Danuvios-krenn daveg glann an Adriatik, Uheila meneziou an Illiri e oa an *Albios* hag ar *Shordos*.

O kudenni war-du ar reter gant meneziou an Illiri e save meneziou an Dhrakia, m'oа ar re vrudeta anezo an *Haimos* (Balkan) hag an *Orbelos*; er c'hoajou warzo e veze lidet en enor da *Zionusos*, ar goueliou-noz savet, war a lavared, gant *Orpheus*, barz divinour an Dhraked.

En enez-Vreiz, ne zeu gant skridou an Hen-amzer nemet pevar a anoiou menez : *Heriri* (Snowdon) er c'hornog, *Penninos* er greizenn, *Uxelos* ha *Graupios* en hanternoz.

Al lennou. — Ken abred hag an trede kantved kent H. Z. ez eus meneg e skridou ar C'hresianed eus « al lennou arneek en em astenn a-hell e bro ar Gelted ». Nemet e skridou diwezatoc'h a galz e weler an anoiou anezo. En hanternoz an Alpou e oa lenn *Lemanos* (3) (Leman), lenn *Brigantinos* pe *Venetos*

(1) Meneg evit ar wech kenta e skridou latin ar Grenn-amzer, nemet anat eo hended an ano-ze.

(2) Breoned, pobl illiriad eus an Alpou.

(3) Moarvat e talvez *Lemanos* kement ha « lenn » en unan ben-nag eus ar yezou ariek komzet gwechall e Kornog an Europ. *Lemannia* a veze graet, e Galia, eus ar gombezenn vras hag edus en em gay e-kreiz bro an Arverned, ha n'oа anezi nemet eul lenn aet da besk. E Breiz-Veur, *Lemannonios* a oa ano eul lenn en hanternoz, ha *Lemannii* hini eur porz-mor damdost da « *Dubra* » (Douvres).

(Constance) ha lennou ha poullou-dour diniver ar Vindelikia ; — e kreisteiz an Alpou, lenn *Verbanos* (Majeur), lenn *Larios* (Côme), lenn *Benakos* (Garde). E kreizik-kreiz kompezenou gwezek ar Bannonia, e oa eul lenn vrás, ar *Pelso* (Balaton) hec'h ano, hag a zo da lakaat a renk gant peun-lennou Keltia. E kompezenou bras an Hanternoz, damdost da c'hlann zehou ar Rénos izela, en em gave eur mell lenn all n'ouzomp ket an ano keltiek anezzi. Er c'henta kantved goude H. Z. e rae ar C'hermaned anezzi *Flevo* hag e oa en he c'hreiz eun enezenn o tougen an hevelep ano (1).

Ar stériou. — Ar Romaned hag ar C'hresianed, boaz ma 'z oant ouz stériou bihan an Itali gourenezel hag an Hellas, a estlamme ouz ledander, dounder ha hirder stériou Keltia. Hag, a dra zur, brasa stériou an Europ-vreman, nemet re ar Rusi (a oa neuze hec'h ano Skuthia), a oa piaouet gant ar Gelted : *Bodinkos* (Pô), *Rotanos* (Rhône), *Tagos* (Tage), *Duerios* (Douro), *Liger* (Loar), *Sequana* (Seine), *Tamesa* (Tameise), *Visuria* (Weser), *Albis* (Elbe), ha, da gloza, an diou vrasa anezo holl, Rénos (Rhin) ha *Danuvios* (Danube).

Dre hirder e red-dour, ment e adstériou, ledander ha dounder e naoz, brasder e enezennou, dre e stumm henveloc'h a-wechou ouz hini eur mor eget ouz hini eur stér, e oa trec'h an Danuvios d'ar Rénos. Heman avat a oa bet anezan eur stér geltiad d'ar c'houlz m'edo c'hoaz an Danuvios, damdost war e hed, etre daouarn an Illrianed hag an Dhraked (2). Er vro treuzet gantan eo e oa diwanet, gwirhenvelkaer, sevenadur skedus an Ten ; war ar glannou anezan pe war glannou hini pe hini eus e'adstériou penna, *Lupia*, *Roura*, *Moenos* (Main), *Mosella*, *Sara*,

(1) Er Grenn-amzer, gant eun dic'hlan spontus eus mor an Hanternoz, e voe trôt ar Flevo en eur pleg-mor a voe rôet d'ezan, en hollandege, an ano a *Zuiderzee*, da lavarout eo « mor ar C'hreis-teiz ».

(2) *Istros* e oa, war e greder, ano thrakek pe illiriek an Danuvios. Digant an Dhraked pe an Illrianed o dije ar C'hresianed amprestet an ano-ze evel m'o deus ar Romaned amprestet *Danuvios* digant ar Gelted.

edo, moarvat, er pempvet kantved kent H. Z., penn ha kalon impalaerded Ambikatus (1).

Ar c'hoadou haq ar gouelec'hioù. — Eur vro meurbet gwezek e oa Keltia (2). Brasa ha brudeta koadou anezzi e oa : er Spagn, koad *Kastulo* ; — en Itali, koad *Litana* ; — en hanternoz Galia, koad *Arduinna* ; — en enez Vreiz, diouz ar gevred, koad *Anderida*, ha, diouz an hanternoz, koad *Kalidonos* ; — er C'hermania, koad *Erkunia*. Heman a greded e oa ar brasa eus koadou Keltia. Ar gwezegou anezan, uhel ha stank, a cholôe krec'hioù ha traoniou, adalek kichen ar Rénos betek bro an Daked. Tri-ugent dervez a gemere e ergerzout war e hed ha nao e dreuzi war e led.

Ouspenn ar c'hoadou milyoaziek ma save enno, en tu-hont d'an dremwel, kefiou dero, fao ha pin, uhel ha soun evel kolonenou, e kaved aman hag

(1) Ar Rénos a zeue da geja gant mor an Hanternoz war-eeun da enez-Vreiz ha dre veur a wazienn ma oa ano unan anezo *Vakalos* e keltieg. Er c'henta kantved goude H. Z. e tistage ar C'hermaned *Vahalos*, Rénos, tro-c'henidik *Réni*, a zo aet en iwerzoneg da *riana* (tro-c'henidik *rein*), a dalv « mor ».

(2) Meur a c'her a oa gant ar Gelted da envel ar c'hoadou : — 1) *Keton*, deuet da vezza *ciad* en hen-iwerzoneg, *koad* e brezoneg. — 2) *Brogilos*, aet da *breuil* e galleg, diwar **mrogi-*, *brogi-*, aet da *mrug*, *brug* en hen-iwerzoneg, da *bro* e brezoneg. Ar c'heltieg **mrogi-*, *brogi-* a zo kar d'ar latin *margo* « bevenn », d'ar germaneg mark « *harzou-bro* ». — 3) *Sida* pe *sida*, an hevelep ger hag ar gregach *ida* « forest », e teu dioutan an iwerzoneg *segas* « *koad bras* », sed « *karo* » (a zalc'h lec'h eur furm koz « *sidos* »), *sidh*, *sidheann* « *kig gouez* ». — 4) *Vidus*, a zo an hevelep ger hag an hen-alamaneg *witu* « *koad* », saozneg wood. *Vidus* a zo deuet da vezza *fid* en hen-iwerzoneg, *gwez* e brezoneg. Bez 'ez oa, e-kichen *vidus*, eur furm-all *védus* a zo aet da iwerzoneg *fid* (*fidmila* « *gouezviled* », da lavarout eo « *loened gouez* ») ha da vrezoneg *gouez*. Kosa talvoudegez ar ger *vidus* a hanval beza bet an hini a zo gant al lituaneg *vidus* « *diabarz*, *kreizenn* » ha gant al latin *divido*. Gant ar Gelted hag ar C'hermaned e teus ar ger-ze da dalvezout kement ha « *koad* » dre ma veze ar c'hoadou eur seurt *hinterland*, eur rannad-dour *gouez* oc'h ober an disorc'h etre diou vro annezet. (Rev. celt., 1914, p. 85.)

An douarou digoad oc'h ober kevrenn uhela ar meneziou a veze graet anezo *kalma* war ar Douar-bras, hag ar ger-ze, a ouenn rak-keltiek marteze, a zo bet miret gant ar spagnoleg (*calmo*, *tierra calma*) hag ar galleg (*chaume*, ano rôet da beurlec'hioù uhel ar *Côte d'Or* hag ar *Vosges*). (Rev. celt., 1903, p. 330.)

a-hont e Keltia tachennou ec'hon, hag i, goude dougen trevadou ha kériadennou, bet didudet gant ar brezel ha distrôet a-nebeudou d'o stad-natur. Golôet a yeot uhel, a vrouskoadou, a wezigou hag a vez hanter-c'haet o lamm-gresk ganto, ar seurt goulec'hion a dalveze alies a-walc'h da beurvanou d'ar brôadou nesa. Evel-se e oa, er Bannonia, e dibenn ar c'henta kantved kent H. Z., goulec'h ar Voged, aet d'e ober douarou ar boblad keltiek eus an ano-ze he doa o dilezet da heul argadennou an Daked.

E gourenez ar Balkaniou, bro an Dassaret, an Agrianed ha pobladou all thrakiad pe illiriad, gwas-tet ma 'z oa bet gant Keltaid ar menez Skordos, a oa aet tamm-ha-tamm d'eur goulec'h n'oa ken anezan, er mare ma skrive Strabôn, nemet eur c'had didreuzus a veur a zervez-kerzed ledander. Diouz tu ar c'hreisteiz d'ar menez Skordos e oa eur goulec'h all, bet krouet gant royeed ar Vakedonia da gaea war o bro ouz argadennou an Dardaned, poblad illiriad.

Ar bed keltiek en em gave ennan c'hoaz tri goulec'h all dishenvel diouz ar re emomp o paouez komz anezo dre m'oant digoat a-grenn. Ar re-ze e oa : 1^e) e gevred Galia, maez ar bili (1), kompezenn ec'hon peur-c'holoet a vein, och en em astenn etre ar Rotanos hag an douarou lezet gant al Ligured da Chresianed Masalia ; 2^e) e reter an Europ, etre an Danuvios-izela hag an Turas, goulec'h ar C'heted, kompezennou divent, distuz ha peuz-dizour, m'oa bet, er vivet kantved kent H. Z., roue ar Bersed hag e armead war var da verval enno ; 3^e) e Galatia, ar rann-vro a rae ar Chresianed anezo Axulon ; ken dibourvez e oa a goadou hag a vrouskoadou zoken ma rae ar vroiz anezo gant beuzel da chlaoued-tan.

Temz an aer. — Enez-Vreiz, Iwerzon hag aochou kuz-heol Galia a rene enno eun amzer glouar ha leiz, o virot er peurvanou, eus eur penn d'ar peun-all d'ar bloaz, eur c'hlazvez teo hep he far. An Itali-Uhela, kreisteiz Galia ha douarou izel ar Spagn a

(1) An ano breman *Crau* a c'houlenn en e raog eun heu-furm *Kravo-* a gaver da gentger e *Kravodunon*, breman Cravon, Seine-et-Marne. (*Revue Celtique*, 1904, p. 352.)

oa en o lodenn eun temz-aer tomm ha sec'h, henvel ouz hini hanternoz an Afrik. Er rannou all eus Keltia e oa gwall-zigompez an amzer : tomm kenan hag arneüs en hanv, yen-skournergoanv. Arskrivagnerien roman a vez meneg ganto alies eus garvantez goanv Galia (*hiems gallicus*), a reuzie e-pad meur a vizvez en hanternoz, reter ha kreiz Galia. Hogen garvoc'h temz-amzer a rene c'hoaz e-doug « hanterenn zu » ar bloavez war ar C'hermania, ar Vindelikia, an Norikon hag ar Bannonia. Alies e c'hoarvez e peurskourne an Danuvios ha ken teo e save ar glerenn war e c'horre ma c'helle kirri karget pouunner hag armeadou zoken mont war-dreuz drezi hep beza e mar d'he freuza. Eus ar broiou-ze end-eün e komz ar Gresian Aristoteles, moarvat, (ive kantved kent H. Z.), pa lavar ez eo re yen an temz-amzer e Keltia d'an ezen da ouenna enni.

Mat ouz ar yenien e oa ar Gelted hag ar poblou all kenlodek ganto er rann-ze eus an Europ. Hag, e gwirionez, kaletet kenan e ranked beza evit padout er goanv e kériou evel Bibrakt, a zave war lein eur menez uhel skoet dalc'hmat gant avel-skourn ar reter. Aristoteles a lavar d'eomp e soube ar Gelted ar vugale nevez-c'hanet e dour yen ar stêr ha na wiskent anezo nemet gant dilhadou skany daoust da grisderiou ar goanv. Hag i o veva dindan eun oabl yen-skrijus, ar C'hermaned ne wiskent nemet krec'henn pe zilhad berr a-walc'h a leze ez noaz ar peb brasa eus o c'horf. En Alpou e voe gwelet ar Gimbrede o redek, hanter-noaz, e-kreiz an erc'h hag ar skourn, och azeza war o skouedou hag och en em lezel goude da vont gant ar sounna dinaou, o rikla dizaoñ a-dreuz skarrou-menez ha torrojou.

Ar gwez hag al louzeier. — An dero (dervos, *kassinos* e Galia), ar fao hag ar pin a oa anezo koadou a-bez. Brava ha prizeta gwez pin e oa ar re a greske e Galia e tor meneziou louris ha Vosegos. N'oa ket anavezet ar sapr en enez-Vreiz ; war an Douarnbras, avat, e wiskent gant o glazvez tenval meneze-gou war o hed (1). An ivin (*eburos*) a founne, evit

(1) *Itus e oa marteze ano keltiek ar pin ; an heu-iwerzonieg *itharnae* « eteo-sklrijenni », ar brezonieg *eteo* (kerneweg *ithew*, kembraeg *etewyn*) a zalc'h lec'h eur furm goz *itus, *itavis. Ar ger

doare, stankoc'h kalz eget en amzer-vreman, kerkouls en enezennou ha war an Douar-bras; poblou Keltia a denne diouto eur c'hortamm eus ar c'hrenva (1) hag a rae « gwez sakr » anezo.

E-touez gwez all ar c'hoadou, menegomp c'hoaz an evlec'h (*lemos* en Iwerzon, *atinia* e Galia), ar gwern (*vernos*), ar c'herzin (*alisos* e Galia), ar skaogwrach (*opulos* gant an Insured). Plinius Secundus a ro meuleudi da skaogwrach Galia « gwenn eun estlamm » ha d'ar bezo (*betulla*), « gwez kaer-dibaot, meurbet gwenn ha hirvoan ». Ar Chalianed a denne diouto dre o foaza eun doare rousin anvet *betumen*, *bitumen*; gant ar prenn anezo e raent kelch'iou, framhou paniri, kelastrennou evit hordennou-arouez ar benvarnerien. E kevrennou kreisteizel ar bed keltiek e kreske ar beuz, an taouz hag an derv-tane pe derv-kelen anvet *hus* gant ar C'halated.

Gant ar Spagn, eur vro domm anezo, e oa he raosk ramzel hag he brugou gwezhenvel. Al lireu a daole c'houez-vad bep nevez-amzer e koadou an Danuvios. En Illiri e kreske an elestr e-mesk ar gwez war glannou an Drilon (Drin) hag an Naro (Narenta). Er Bannonia, en Norikon, e kér Eporedia ha war pantennou heoliet an Alpou e tiwane ar *saliunka* (2) « o teurel ker c'houek c'houez-vat, eme Blinius, ma talv ar c'hounidigez anezo damdost kement ha hini eur vengleuz ».

Meneg a zo gant an hevelep skrivagner eus al louzaouennou prizius ma henvelekae ar Gelted ganto livaduriou kaera ha dibaota ar Phenicia ha broiou ar Zav-heol, eus al *limeon* pe *limion* « louzaouenn ar c'haro » a ro d'ezo eur c'hortamm evit o saeziou hag eus meur a yeotennou prizius all a ra Plinius anezo

pados a zo rôet gant Plinius evel ano keltiek ar « *sapr* ». Ar c'herneveg *aidlen* « *saprem* » (brezoneg-kenn *ezlen* « koad kren »), *hen-iwerzoneg aidle* « *planken* » a veze ar furn gosa anezan **atilion-*. Ano latin ar melez, *larix*, a zo bet kemerec diouz unan pe unan eus yezou poblou an Alpou. Distresadenn eur c'heitieg **dariz* e veze, hervez darn.

(1) E 53 kent H. Z., e Galia, roue koz an Eburoned, Katuvolkos, aet izel e galon o welet ar gwall-reuziou a goueze war e bobl, en em laz gant kontamm an ivin; er Spagn, e 49, ar Gantabred, grounnet war venez Aedulios gant ar Romaned, a laka termen d'o buhez gant an hevelep kontamm.

(2) *Valeriana celtica*.

brittonica, gallica, santonica, vettonica, cantabrica, diouz ano poblou Keltia o doa o c'havet.

Al loened gouez (1). — Ar moc'h-gouez a baote dre-holl adaleg an aochou betek traoniennou ar meneziou. Neuze, evel breman, e kaved anezo a-vandennou er c'hoadou, o tarempredi dreist-holl ar stankennou, ar gwaziou hag ar poullou-dour, geot uhel ha raosk en-dro d'ezo, ma c'hellent torc'houenial enno.

An ourz (*artos, matus*) a gaved neket hepken war holl venezegou an Douar-bras, hogen iveau e meur a goad er c'hompezenou ha betek war glann ar mor.

Ar c'haiz-karvetaer pe lins (*rufios, *lugus*) (2), a oa, da vihana, daou zeurd anezan. An aneval-ze, a vent gant eur bleiz ha henvel ouz eur c'haiz besk, a veze kavet en holl goadou bras, ken er c'hompezenouken war ar meneziou, e-lec'h e rae e breiz eus demmed ha kirvi. Pa veze dienez war ar re-ze, e ranke trei ouz chatal ar peurvaniou. Eul loen kriz e oa na zebre nemet ar pebbihana eus ar preiz en doa lazez hag a rôe d'ar maro en eun nozvez hepken betek tregont pe zaou-ugent penn-chatal en eun dropellad. Peurliesa ne dage ket an den, nemet marnaoniet e vije pe c'holoazet. Neuze avat, kreny ha skanv evel ma 'z oa, edo gwall-risklus kaout d'ober outan.

Paotoc'h e oa, evit doare, ar c'haiz gouez (*kattos*) egét ar c'haiz-karvetaer. Gwelet e veze, dreist-holl, er c'hoadou sapr hag e-kreiz ar rec'hell ma kave er gwask anezo eur repu asur. Evel ar c'haiz-karvetaer, e krape gant ar gwez uhela ha, puchet war eur skourr, e vane disfinv a-hed eurveziou o spia e breiz, evn, gad pe venn-demmm.

Ar bleiz (*bledios* e Breiz-Veur) (3) a rede dre hep

(1) Evit kement a zell ouz buhez ha boaziou loened gouez Keltia, n'eus ket nemeur a dra da gemerout diwar skridou an Hen-amzer. Red eo goulenn kelenn digant levriou ar ouzieien-vreman.

(2) **Lugus*, tro-c'henidik **lugos*, a zo aet en iwerzoneg da *lug*, tro-c'henidik *loga*. Meneg a zo en hen-skridou iwerzonek eus a kounnar gouez al *loga* », hag eus « kerdin graet gant bouzellou *loga* ». An hevelep yez a zo ganti an auo-gwan *lug-leimnech* « a ralammou evel al *lug* ». *Rufios*, rôet gant Plinius, a zo bet keveret gant an iwerzoneg *rob*, *rop* « loen pevarzroadek ». Eur ger distreset n'eo ken, moarvat. Ar zon f'n'oa ket anezan en hen-geltieg.

(3) Lakaat e kemm gant an an-dan *Bledinos* e Galia.

lec'h, eus glann ar mor da draoniennou uhel ar meneziou. Bez' e oa dre e niver ar c'hrisa enebour d'ar chatal ha da loened dinoaz ar c'hoadou. A-wechou en em vode ar bleizi a vandennadou bras a gerze e-pad an noz d'en em skigna da bell e broiou nevez, ma tistrujent enno an holl jibouez.

Ar c'haro (*harvos, sidos (1), lemos, limos*) a founne en holl goadou hag el lec'hioù geotek ha strouezek.

An demm (*damos ?*) hag ar yourch (*yorkos*) a gaved en hevelep lec'hioù gant ar c'haro. Ar yourch, koulskoude, a oa gwell gantan an douarou digompez hag ar stankennou doun. Ne zave ket uhel-tre er meneziez o veza ma oa karn e dreid gwall-gizidik ouz ar rehier.

Ar c'haro-meur (*alkis*) n'oa ket rouez en Erkunia. Diwar ar c'henta kantved kent H. Z. ne weled ket anezan ken er c'huz-heol da stêr Rênos, nemet martez en Arduinna hag e koadou menez Vosegos.

Ar c'havr-venez (*gabros, kamox*) (2) a veve a-vandennouigou er c'horniou uhelha diésa eus an holl aradennadou meneziou. Diasoup a droad ha skany-dreist, e c'helle redek ker buan hag an avel el lec'hioù diblêna ha lammet dreist d'ar skarrou brasa. E-pad an hanv e save gevр an Alpou beteg an erc'hegoù holl-bad, o peuri dreist-holl el lec'hioù ma kreske ar yeotennou ar saourela. Brousta a raent diouz ar beure hag an abardaez pe e-pad an nozevioù loar-gann, hag ec'h e'hoazent er c'herestevez e gwasked ar rec'hell.

Ar c'hragvouch (3) a weled dre strolladouigou war an holl venezioù. Ne beure kete tachennoù ken uhel hag ar c'havr-venez hag e taremprede, dreist-holl ar sec'ha hag ar sera meinegou.

An ejen-meur (*uros*) (4) a gaved en holl goadou bras, er raosklegou hag er yeotegou, er c'horniou

(1) Aet da sed en iwerzoneg, *hydd* e kembraeg, *heiz(ez)* e brezoneg.

(2) Eus *gabros* e teu an ano a « *Gabreta* » rôet gant ar Gelted d'eur rann eus an Erkunia. *Kamox* (Polemius Silvius, v^et kantved goude H. Z.) a zo aet e galleg da *chanots*. Ano gouiziek ar c'havr-venez eo *antilope rupicapra*.

(3) Ano gouiziek *capra ibex*, ano gallek *bouquetin*, ano alamanek *steinbock*.

(4) Ano gouiziek *bos primigenius*; ano gallek *urus* pe *auroch*. Eur ouenn loened eo ha n'eus ken anezi breman war an douar.

peuz-didud a Vreiz-Veur, Germania ha kreizenn an Europ. E Galia, er c'henta kantved kent H. Z., n'oa ken anezo, war a greder, nemet unanik bennak en Arduinna hag e koadou menez Vosegos. Eus holl loened gouez Keltia e oa an ejen-meur ar risklusa da hemol'hi. « An uros, eme Gezar, a zo damdost ker bras hag an olifant, ha krenv ha buan, eur marz ! Fero eo kenan, ma n'heller ket e zonvaat en e oad tenera zoken (1) ».

An ejen moueek (*visontios*) (2),bihanoc'h eget an *uros*, a gantree en holl hanterenn reterel eus Keltia. Ar Rênos eo a vevenn diouz ar c'huz-heol an dachennad-douar pleustret gantan (3). Hennez end-eün eo, moarvat, an « ejen e voue-marc'h » eus ar Banonia, a vez meneg anezan gant Plinius. Beza a-walc'h, koulskoude, o dije bevet e Keltia oc'hen gouez dishenvel o gouennou diouz an *uros* hag ar *visontios*. Varro a gomz eus oc'hen gouez e bro an Dardaned hag an Dhraked. Skridou brezonek ar Grenn-amzer a lavar e vije bet gwechall en enez Vreiz oc'hen *bannek* (hir-gornek). Dre zilerc'hiadennou-kegin eus mare ar Romaned ec'h anavezomp e oa neuze en enezenn meur a ouenn ejened, a zo aet da get, da vihana unan anezo a vez anvet gant ar ouzieien *bos longifrons* (4).

Stank-ha-stank e oa an avank (*bebros*) en holl

(1) Anat a-walc'h eo diwar frazenn Kezar o dije ar Gelted kasket donvaat leueou yaouank paket ganto ouz hemol'hi.

(2) Ano gouiziek *bos bison*, *bison europaeus*. Peuz-kollet eo ar ouenn anezan hizio, nemet eur c'hant bennak a van c'hoaz en eur c'hoaz bras eus al Lituanie rusian. 2 metr 30 uhelder en e skoaz ha 3 metr 50 hirder e oa an ejen moueek.

(3) Diwar-benn an ejen moueek n'eus testeni ebet e skridou an Hen-amzer e vije bet anezan er c'horنو d'ar Rênos. Da gredi eo, evelkent, e kaved c'hoaz koubladou dioutau d'ar c'houlz-se e brasa koadou Galia hag Iberia. *Visontio*, *Visontii* (breman *Besançon*) e Galia, *Visontion* e bro-Spagn (Rev. Celtaque, 1894, p. 23) a zo kériou ha d'ez a noioù a c'hall bez a tennet eus *visontios* « ejen moueek ». E grez an armou hag ar binvioù maen bennet a-skolpadou (da lavarout eo meur a vilved kent an oadvez keltiek) edo puilh-stank an oc'hen moueek e koadou Galia ha Bro-Spagn. Alies eo bet linennet ar skeudeann anezo gant hemole'hien c'houez ar rann-amzer-ze. (S. Reinach, *Répertoire de l'Art Quaternaire*, Paris, 1915.)

(4) War an dilerc'hiadennou-kegin-ze gwelit Wright, *the Celt, the Roman and the Saxon*, p. 404-405.

waziou-dour, ken war an Douar-bras ken en enez-Vreiz hag en Iwerzon. Founna a rae iveau en Azi-Vihana.

Ar c'hilhog gouez. Daou zeurd a oa anezan. Ar c'hilhog gouez bihan, e bluennou du-pod, e zion-abrant ruz-gwad, a veze kavet dre-holl, adaleg glann ar mor betek lein ar meneziou. Ar c'hilhog gouez bras n'oa anezan nemet en Alpou hag en hanterenn a Geltia a sko ouz moriou an Hanternoz. « Brasoc'h eo eget eur gup, eme Blinius ; ar pounnera eus an holl evned eo-hen goude ar struskaval. »

An erer (oriros e Breiz-Veur) a oa neuze war zouar Keltia daou zeurd anezan : ar morerer lost-gwenn a baote e Breiz-Veur, en Iwerzon hag en arvor an Douar-bras ; — an erer-impalaer a weled e kement bro, dreist-holl er broiou meneziek. Eun evn bras e oa pa dize daou vetrad hanter gouredad e ziwaskele digor. Gournijal a rae en oabl uhel-souezus hag e rae e breiz eus an evned all hag eus ar meot. A-wechou zoken e tage ar vulgale.

Ar gup a veve peurvuia diwar gorfou maro. Daou zeurd a oa anezan : ar gup gell a weled puilh e kreisteiz Galia hag er Spagn ; ar gup arian en Alpou hag en Erkunia. Pikolou evned e oant, d'ezo betek 2^m 70 gouredad diwaskell.

Trec'h d'ar re-ze c'hoaz e oa ar gup-erer (1) a neize war an uhel a meneziou : da dri metrad ez ae a-wechou an treuz-eskell anezan. Plava a rae war ar gevredonv pe c'houez, war ar meot, war al leueou zoken, p'o gwele war ribr koundouniou ; hag e voute anezo en istrionk, e-lec'h e veze drailhet o c'horf, d'ezan d'o dispenn a beziou ha d'o dibri neuze war an taol.

E-touez al loened disteroch, menegomp : ar broc'h (brokkos, taxo) (2), al louarn (luvernos), an dourgi, ar c'had, ar vaot (en hanterenn greistezel eus Galia hepken), an houad, ar waz, an alarc'h, ar c'houibon,

(1) E galleg *gypaète*.

(2) Ano hen-geltiek ar broc'h a gijer outan e *Brokkomagos* (reter Galia) a vefe, ger evit ger, e brezoneg bremen *Broc'hua* « lachenn ar broc'h ». *Taxo* a zo, moarvat, eul lesano o talvezout da lavarout « an hini lard ». Keveratait gantan *taxea* « lard-moc'h » e keltieg an Itali, ba sellit ouz Brehm, *les Mammifères*, I, p. 581-2. *Taxo*, aet e galleg da *taisson*, a gaver en ano-lec'h « *Taxokéton* » koad ar broc'h », bremen Tetscheid, e traonienn ar Rénos (Rev. *Celtique* VI, p. 485).

ar gerc'heiz, ar c'haran, ar bongorz henvel e vouez ouz blejadenn an taro, eun evn all a c'charme henvel ouz c'houirinadenn eur march' (Plinius).

An aneved war-lerc'h a gaved e lec'hiennou hepken eus ar bed keltiek :

Ar marmouz (abana). Bez' e oa anezan marteze war venez Kalpe er c'horn kreisteisa eus ar Spagn (1).

Al leon (*levos, *livos) (2), a vije bet anezan, war a lavarer, en eur gevrenn eus an Dhrakia, tost d'ar mor Enezek (Archipel). Leoned an Dhrakia a vruded beza aonik-tre.

An aourgi (3), a veve diwar gagnou ha korfou maro, a vije bet anezan e traoniennou-zo eus an Illiri tost d'ar mor Adriatik.

An hunegan pe raz an Alpou (er meneziou uhel hepken).

Ar marc'h gouez (e lec'hiennou eus ar Spagn).

An azen gouez (er C'halatia).

Ar c'haro-erc'h pe karo-ejen (4). Diwar eur frazzenn, teuval a-walc'h, eus Kezar e tamgreder e vije bet anezan en Erkunia er c'henta kantved kent H. Z., nemet gwall-arvarus eo kement-se. Bez' e oa anezan marteze er penn uhel eus Breiz-Veur.

Ar gouezvaout (5), e kreder ez eo ar maout dony diwarnan, a vane c'hoaz anezan marteze, d'an amzervez keltiek, e meneziou ar Spagn. Plinius a ro da c'houzout e oa denved gouez er C'halatia.

Ar flammeg (6), e ziwaskele ruz, a gaved war glann

(1) Ar marmouz a vev bremen war roc'h Jibraltar a zo eur ouenn eus an Afrik anvet gant ar ouizieien *inuus sylvanus*.

(2) Ar brezoneg koz *leu* (en anoy-den *Leuhemel* « henvel ouz eul leon », x^{ve}t kantved), kerneveg *leu*, kembraeg *leu*, a c'houlein en e raug eur furm geltiek **levos* pe **livos*, anezi eum amprestadenn diouz al latin graet gant Breizid d'ar c'houlz ma 'z edo enez-Preden e sujedigez Rom. Kemend-all gant ar furm *lovo-* (en anoy-den arvorid *Lovokatus* « emgann-leon », v^{iv}e kantved) ma tigemerer da wir n'eo ket ar furm-ze diwar an hevelep gwrienn ha -*lou*, e *goulou* (neuze e talvezfe *Lovokatus* kement hag « emgann-skeodus »). Evid ar brezoneg bremen *leon*, eun amprestenn diouz ar galleg n'eo ken.

(3) E ano gouiziek *canis aureus* ; e ano galleg *chacal*.

(4) E ano gouiziek *cervus tarandus* ; e ano galleg *renne*, *cerf-beauf* (gant traperien ar C'hanada).

(5) E ano gouiziek *mustimon mustmon* ; e ano galleg *moufflon*.

(6) E ano gouiziek *phoenicopterus antiquorum* ; e ano galleg *flammant* (evel « flambant »).

ar mor Kreizdouarek hag ar mor Du, war ribl ar stériou hag ar paludou dour sal pe hanter-zal.

Ar pilikant. War devennou didud an Hanternoz.

An ibis du (1) henvel ouz hini an Ejipt, en Alpou.

An evn-erc'h (2) war gribennou skournet an Alpou.

Ker stank e veve al loened e douriou hag e koadou Keltia. Lakomp a wel hepken eur peskedennou bennak a zoare, meneget gant Plinius : er Rênos an esox (3), eur pesk bras ha pouezus ; er Moenos hag en Danuvios, eur pesk ker mentek ha pounner ken e ranked ober, evit e zizoura, gant eur yeoad ejened ha krampinellou houarn ; er Bodinkos, an attilius a boueze betek mil livr : kemeret e veze gant eun higenn war-bouez eur pennad chadenn hag e stlejed anezan d'ar zech gant eur c'houblad ejened. E mor-Galia, ar brasa aneval e oa ar morvil a zave ar c'hein anezan evel eur grechienn a-us da oueliou al listri hag a strinke dre e fronellou evel eur froudour. Stank e veze ar reuniged war aochou an Hanternoz hag ar Gwalarn.

(1) E ano gouiziek *scolopax falcinellus*.

(2) E ano gouiziek *tetrao lagopus*; e ano galleg *lagopède*.

(3) An hevelep ger hag *esox* eo hor ger brezoneg *eog*.

EIL KEVRENN : Ar Poblou

Poblou nann-keltiek Keltia. — P'edo Keltia e barr he ment, ez oa enni eur maread poblou dishenvel pe zishenveloc'h diouz ar Geltaid dre o yez, o gouenn, o sevenedigez, o doueed. N'hellomp rei aman nemet diskleriaduriou berr-ha-berr war ar re benna anezo.

1° AN IBERED. — « Ihered » a raed eus holl boblou bro-Spagn n'oant na Phenicianed, na Gresianed, na Kelted. Nemet e oa dishenvel-tre an holl boblou iberiad-ze evit ar zevenedigez hag ar yez. Yezou nann-ariek, war a greder, a oa gant darn anezo. Ar re zevenaeta en o souez e oa ar re a rae o anneze e traonienn stêr Iberos (Ebr) hag ar re a veve er c'hompezenou treuzet gant stêr Tartessos (Guadalquivir). Iberiz ha Tartessiz a oa d'ezo, er vi^{er} kantved kent H. Z., kériou mogeriou kuklopel (1) en-dro d'ezo ha strolladou listri a yae da genwerzi gant Iwerzon ha Breiz-Veur diouz eun tu ha, diouz eun tu-all, gant hanternoz an Afrik ha gant an enezennou bras er c'huz-heol d'ar mor Kreizdouarek. Tartessiz o doa, ouspenn eul lennegez, barzoniezou ha danevellou bloaziek a zave da 6.000 vloaz, war a leverer. Ar c'hompezenou tomm ha frouezus ma vevent enno a vase chatal e leiz. Eus dounder o douar e tennent metalou prizius a-buih. En vi^{er} kantved kent H. Z. Tartessiz a oa ker bras o finvidigez en arc'hant ma raent gant an danvez-se prezebou o c'hezeg hag an tonnellou ma lakaent o gwin.

An Ibered all n'oant ket.ker seven-se. Bez' e oa anezo meuriadou gounideien, mesaerien, hemolc'herien ha mangleuzierien en em geje e kevredadou pe en unaniezou-brezel padusoc'h pe zibadusoc'h. Ar re gosa eus an unaniezou-ze, re ar Guneted, ar Gempsed hag ar Zaefed, a yeañ da get gant argadennou ar Geltaid. Savet e voe en o lec'h re al Luzitaned hag ar Gantabred, a dennas brud d'o ano dre ar stourmad ar

(1) Mogeriou graet a vein bras divent, a zo bet savet gant poblouzo eus an Hen-amzer.

starta a rejont ouz ar Romaned. Al Luzitaned (tre-gont poblad anezo) a oa du-holl o gwiskamant; war ar c'holo e kouskent hag e vevent diwar gig gavr ha bara mez-dero. D'an emgann ez aent gant hobregonou lin en o c'herc'henn ha, war o fenn, togou-brezel ler. Laza a raent, e lidkinnig da zoue an emgannou, bouched, kezeg ha prizonidi-vrezel.

2º AL LIGURED. — Eur yez ariek evel ar c'heltieg e oa al ligureg. Ar broiou ma komzed anezan c'hoaz er c'henta kantved kent H. Z. (gevred Bro-C'hall, an Itali-Uhela, an hanterenn eus aradennad an Alpou diouz ar c'huz-heol) a heller da anavezout war an taolennou-douaroniez dre ma kaver enno stank anoiou lec'hiou gant an dilostger -asko, -aska, -osko, -osha, -usho, -uska (1). Kent donedigez ar Gelted, al Ligured o doa kaset trevadennou er Spagn, en enez Korz hag er Sikelia (Sisil) (war-dro ar bloaz 1.400 kent H. Z.). Hiniennou eus ar pobladoù anezo a oa deut galloudekk-tre. Ar Sikeled a rôas o ano d'ar Sikelia a voe, e-pad meur a gantved, an Itali hogos holl en o dalch' (2); piaouet o doa sez krec'hien Rom, pell kent ma voe diazezet ar gêr-ze ha ganet ar bobl roman. Er xvi^e kantved kent H. Z., ar Sikeled a oa d'ezo trawalc'h a listri da dreiza ar mor Kreizdouarek, da vont da argadi an Egipt. — E kreisteiz Galia, er xv^e kantved kent H. Z., eur boblad liguriiek all, an Eli-suked, a oa anezo eur rouantelez vrudet gant Narba (Narbonne) da gêr-benn warni. — En Itali-Uhela, pobladoù pinvidik an Dorined a zalc'has war zav, daoust da dagadennou an Etrusked hag ar Gelted, beteg alouberez ar Romaned, hag a lezas hec'h ano da gêr « Torino » (« Turin » e galleg).

Al Ligured all a vanas atao rannet en eur maread meuriadouigou, na zeuas nepred d'o spered en em unani da zevel kenetrezo brôadou galloudekk. Ar peb bras eus al Ligured a oa anezo gounideien galet ha poanierien start na welent ket en tu-hont da vonnou o farkeier hag o labouriou pemdeziek. *Saturnus*,

(1) N'eus roudenn ebet anezan en hanternoz ha gwalarn Bro-C'hall, e Breiz-Veur nag en Iwerzon, ar pez a vije a-walch' da gas da get tezen C. Julian a zell evel Ligured poblou rak-keltiek ar broiou-ze.

(2) Azo an Itali a zeuje eus Italos, unan eus o rouanez.

doue an here, a oa doue-meur Ligured an Itali (1). Anoiou daou eus o roueed e mojennou o istor, *Morges* ha *Sikelos*, a dalv, war a greder, kement ha « forc'h » ha « falch' ». Al Ligured eus an aod a oa pesketaerien akuit ha morlaeron her. Ar re a veve er meneziou, Alpou hag Apenninou, a rae diouz kaout dre ar brezel hag ar riblerez ar pez a nac'he outo o douarou meinek ha difrouez. C'hoaz en xiv^e kantved kent H. Z. Ligured an Apenninou a ziskenne dre vandennadou a 20 pe 40 mil a vrezelourien da breizata er c'hompezenou e-harz ar meneziou.

3º AN OMBRIANED HAG AN ETRUSKED. — An Ombrianed a oa ganto eun eil-yez ariek karez-nes d'an eil-yezou komzet gant al Latin, ar Sabined, ar Samnited ha poblou all eus kreizenn an Itali (2). An hevelep buhez hag int a renent iveau : mesaerien, labourerien-douar ha brezelourien eeuñ ha kalet o buhezgez a oa anezo.

Gwall-zishenvel diouz ar re-ze e oa an Etrusked, anezo eur boblad pinvidik ha seven ouz hec'h ober dreist-holl morlaeron, marc'hadourien ha micherourien. Ampart ez oant da labourat ar metalou, ar maen hag ar pri ha da gaeraat o labouriou gant skeudennoù tud ha loened engravet, kizellet pe livet. Mailhed ez oant iveau war an doura prajeier dre zigeri kanouc'hellou. Beva a raent e kériou bras, en-dro d'ezo mogeriou savet en doare kuklopel. En o diabarz straedou pavezet en em drouc'he a-zounn. Ar

(1) Ar brezoneg *had* a zalc'h lec'h eur furm hen-geltiek "sato-diwar an hevelep gwirizien ariek hag al latin *satus*, *Saturnus*, ar anezo sanskriteg *sasya* « ed », an alamaneg *saat* hag ar saozneg *seed* « had ».

(2) Kalz a zanevelliourien, adaleg an Hen-amzer beteg an xix^e kantved, o deus rôet da wir ez oa an Ombrarianed eun eil-ouenn diwar ar Gelted. Eur gredenn hounnez n'heller ken da zifenn breman, pa c'houvezet e tiforc'h an ombreg diouz ar c'heltieg d'en em unvan gant al latin war gement poent a bouez a ro d'ar c'heltieg e stumm dioutan e-unan hag a ra anezan eur yez dishenvel diouz ar yezou ariek all. Da skouer :

KELTIEG	OMBREG	LATIN
<i>uer, ver</i>	<i>super</i>	<i>super</i>
<i>lános</i>	<i>plenos</i>	<i>plenus</i>
<i>roudos</i>	<i>rófos</i>	<i>rufus</i>
<i>beru</i>	<i>feru</i>	<i>fero</i>

maen a veze alles danvez an tiez anezo, ha kaniou-distroUILha dindan zouar, graet a vein iveau, a gase al lastez er-maez a gér.

N'oa ket karet nemeur an Etrusked gant ar poblou all eus an Itali. Diavèzidi ez oant. Deut, war a greder, eus an Azi-Vihana, war-dro kreiz an xve kantved kent H. Z., o doa sujet tamm-ha-tamm an Ombrianed, al Latined hag an darnvia eus al Ligu-red. E-tro ar bloaz 450, an Etrusked a oa en o dalc'h hanternoz ha kreiz an Itali hogos en holl; war ar mor o doa o listri darempredou a genwerz stank ouz Karthada hag an Egipt. Kreizenn o impalaerez ez oa an Doskana vreman, ma raent enni daouzek poblad kevredet, gant peb a gér grenv, peb a roue ha peb a renerez. Er c'chantvedou da heul e savas dizunvaniez e-mesk an Etrusked ken e voe diskaret o galloud gant ar Gelted en hanternoz eus an Itali hag, er c'hreisteiz eus ar vro-ze, gant al Latined en em zavet outo hag ar Samnited.

4e AN ILLIRIANED. — Kreiz an Europ hag an hanterenn walarn eus ledenez ar Balkaniou e oa ar c'horn-bro m'oa diazezet ennan stank-ha-stank ar poblou illiriaid (1). Ar re benna eus ar poblouze e oa : an Autariated, a gemeras er v^e kantvet kent H. Z. ar Bannonia hag eun darn eus an Dhrakia, o sevel eur rouantelez c'halloudek a voe dispennet gant ar Gelted (2); an Dardaned, enebourien douet da Vakedoniz, hag a renas brezelou hir ouz ar Gelted (Skordisked ha Bastarned) keneiled d'ar C'hresianed; an Dalmated hag an Istrianed, morlaeron c'houez anezo; ar Veneted a grevredas gant ar Romaned dre gasoni ouz ar Gelted.

N'oa ket eus an Illirianed kadourien ha morlaeron hepken. Bez' e kaved ganto iveau mesaerien (3), la-

(1) Aet e vije an Illirianed, war a greder, betek lenn Vrigantinos diouz tu ar c'hez-beol ha, diouz tu an hanternoz, betek meneziou ar Viadus (Oder) ubela.

(2) Skodra (Scutari) a oa, en IIIe kantved, kér-benn war ar pez a vane eus ar rouantelez-se savet gant an Autariated.

(3) En e skrid *De re rustica*, e ra Varro meuleudi an Illiriadezed a zo, gouez d'ezan, merc'bed krenv o tereout kenan ouz mesaerien. Ganto e vez kaset al loened da vaez; digaset e vez keuneudtan, aozet predou, miret kempenn aketus an arrebeuri bag al

hourerien-douar ha micherourien. E-touez ar meu-riadiou illiriaid eo e voe ganet ar sevenadur brudet a reer anezan sevenadur Hallstatt.

5^e AN DHRAKED. — Pa raent o gwella berz, e-doug an eilvet milved kent H. Z., poblou an Dhrakia a zalc'h an holl vro en em astenn eus aochou ar mor Enezek (pe Enezvor) da gomezenenn ar Skuthia. Piaouet o devoa ar Vakedonia a-bez, graet meur a argadenn er C'hres ha kaset trevadegou en Azi-Vihana. C'hoaz er v^e kantvet kent H. Z., e oa anezo eur bobl vrudet. « An Dhraked, eme an hen-istorier Herodotos, eo, goude Indeziz, ar vrasa eus holl vrôdou ar bed; ma vijent unanet kenetrezo, e vije anezo iveau ar c'halloudeka. » Beva a raent diwar ar brezel hag ar riblerez, gounidegez an edou hag ar maga loened, kezeg dreist-holl. Azeuli a raent Demeter « mamm an heiz », ha Kubélè, douezeed an douar hag an trevadou, *Sabados* ha *Dionusos*, doueed an heol, an heiz hag an dour-heiz (ar bfer).

Galloudeka poblou an Dhrakia e voe an Driballed hag an Odrussed er c'hreisteiz da stêr Danuvios, hag, en hanternoz d'ez, ar C'heted hag an Daked. Er v^e kantvet kent H. Z. roued an Odrused a rene war an darnvia eus meuriadiou an Dhraked etre an Danuvios hag aochou an Enezvor; beteg ar bloaz 46 kent H. Z. e talch'as en he zav ar rouantelez anezo, ha hi betbihanaet gant argadennou ar Gelted hag aloubadennou Makedoniz. Brudet e oa ar C'heted evel ar re gadarna hag ar re eeuna eus an Dhraked; bep pemp bloaz e kasent da Zalmoxis, o doue, eur c'hannad a daolent hag a zistaolent er vann war veg o goafiou ken na varvje. An Daked n'oa anezo, da genta, nemet unan eus ar meuriadiou oc'h ober pobl ar C'heted. Nemet e kreskas tamm-ha-tamm o galloudegez, a zeu e barr he brud er c'henta kantved kent H. Z. Kanna a reont ar Gelted (Bastarned, Taurisked ha Boged) ha sevel eur rouantelez en em

listri e-barz ar foukennou. « Gwragez dougerez a wele en Illiri, anaoudegez d'ezo ez eo deut o amzer, o tiskregi eur pennadig diouz o labour da vont war-hed eun nebeut kammedou d'en em ziac'hubi, bag o tistrei, goude, eur bugel ganto war o brec'h, a hanval kentoc'h beza bet kavet ganto eget ganet. »

astenne eus traezennou ar mor Du da harzou ar C'hermaned (1).

Eun eil-yez tarzet diouz an arieg e oa yez an Dhraked evel hini an Illirianed. Pobladoù a vœ, koulskoude, o veva distag diouz ar re-all, a gomze, war a greder, eur yez nann-ariek. D'an Dhraked, kerkouls ha da boblou all an Europ, unvez ar yez a rae evel eur gwiskad a unvaniez-diavaez o c'holei e-diabarz llester ar gouennou-tud.

6° AR SKOLOTED. — Ar Skoloted, pe Skuthed eus an Europ, a oa anezo eur boblad a vesaerien, a c'hoed hag a vrezelourien o komz eur yez ariek henveloc'h ouz an hen-berseg eget ouz kement yez ariek all eus an Europ (2). Deut e oant, war-dro ar bloaz 1500 kent H. Z., da ziazeza er c'hompezennoù bras digoad en em astenne en hanternoz d'ar mor Du (Skuthia Goz). En xv^e kantved e treizjont an Turas (Dniester) hag e yeojont an Dhraked beteg an Danuvios-izela (Skuthia Nevez). Er vii^e kantved eo e reas ar Skoloted o gwella herz er brezel : paeet e veze an truaj d'ezo gant hogos an holl boblou o veva etre ar mor Du diouz ar zav-heol hag an Alpou diouz ar c'huz-heol, etre ar mor Baltik en hanternoz hag an Danuvios er c'hreisteiz. Er c'hatvedou war-lerc'h e kouezas o impalaerded, skôet d'an traon gant an Illirianed hag an Dhraked en em zavet. Trec'hет e voe ar re-ze d'o zro gant ar Gelted.

Ar Skuthed ne c'hounezent ket douar (3). War varc'h bepred, e piaouent tropellou bras a gezeg, a zaoud hag a zened, ma kantreent ganto dalc'hmat

(1) Sellet e vez evel Thraked : — 1° ar Gimmerianed hag an Dreded, a veve, er xv^e kantved kent H. Z., er c'hompezennoù en hanternoz d'ar mor Du, ma voent argaset diouto gant ar Skuthed ; — 2° Phrugianed an Azi-Vibana.

(2) Keverata da skouer ano ar marc'h e skoloteg, e hen-berseg hag e penn-yezou nevez-ariek an Europ :

SKOLOTEG	H.-BERSEG	LATIN	KELTIEG	GREGACH
aspos	aspis	equus	eqos, epos	hippos
pe c'hoaz ar wrizienn-c'her	reuk, ruk	« luc'ha » :		

SKOLOTEG H.-BERSEG LATIN KELTIEG GREGACH
rozo- rozo- lux *loukso-, leuko- leukos, luké (en amphiluké « amheol »).

(3) Meuriadou estren sujet d'ar Skuthed e oa, moarvat, ar Skuthed gounideien-douar.

o vont a beurvan da beurvan. Beva a raent diwar gig kezeg hag ec'h event laez o c'hezekenned : ac'hano e teus d'ezo beza lesanvet « gorberien-geze-kenned » gant hen-varzed ar C'hres. E lec'h tiez e raent gant kirri bras war beder pe c'houec'h rod stlejet gant meur a goublad ejened. Golôet e oa pep-hinti anezo gant feltr ha kombodet en e ziabarz e diou pe deir c'hambr.

E diavaez ar bed keltiek, e kompezennoù an Hen-Skuthia (kreisteiz ar Rusi vreman), edo o veva brudeta poblou ar Skuthed. Hogen, er vii^e kantved, e kaved eur vandennad anezo war aochou mor an Hanternoz, tostik-tost da aber an Albis. E kompezennoù an Danuvios-izela e kantree bandennadou all a hanval beza en em gevredet gant ar Vastarned. War an Danuvios-krenn ar Sigened, a gase marc'hadourien ha micherourien-valeerien beteg e Galia, a dremene evit beza Skuthed (1).

7° AR C'HERMANED. — Ar poblou ma reomp Germaned anezo n'o doa, war a hanval, ano broadel ebet kenetrezo. An ano « German » a oa dianav d'ezo ; a zo kaeroc'h, ne veze ket lavaret anezo da genta. Meur a hini zoken, e-touez ar poblou keltiad, a fougee beza german, evel : — 1° ar Velged, a argadas tu hanternoz Galia e derou an iiie kantved ; — 2° ar C'haisated a yeas, er bloaz 222 da vrezeli en Itali dindan renadur o roue Virdumaros Rénogeniknos « Virdumaros douaren Rénos » ; — 3° an Oretaned, eur boblad Kelted eus ar Spagn a faezas Karthadiz er bloaz 228 en eun emgann kollus-bras d'ar re-man (2) ;

(1) Marvet eo a-benn hizio an darnvuia eus ar brôadeleziou emomp o paouez menegi. An diskaridigez anezo, bouc'het gant ar Gelted, a vœ kendalc'het gant ar Romaned ha kaset da benn gant ar C'hermaned hag ar Slaved. An Ibered hag an Illirianed hepnuiken o dens lezit war o lerc'h diskennidi a yez ganto : Euskariz pe Vasked (500.000 a dud) e mervent Bro-C'hall na hanternoz ar Spagn, Albaniz (1.400.000 a dud), e kornog ledenez ar Balkaniou, a zo ganto yezou didarzet, evit ar re genta eus an ibereg hag, evit an eil re, eus an illirieg.

(2) Diouz o c'hêr-benn, Oretón (breman Granatula), e tenne an Oretaned (Oretani) o ano. Ptolemaios a ra eus ar gér-ze « Oretón ar C'hermaned », e latin Oretum Germanorum. Ano an Oretaned a zo anezan c'hoaz e hini ar peniti Nuestra Señora de Oretó (Rev. Celtique 1894, p. 3-10, 41).

— 4° ar poblado Kelted a zalc'he koadou hag odeeou menez Penninos (« Valais-Uhela ») (1); — 5° ar Vastarned. « Germaned » a oa eta eun ano keltiek a raed, moarvat, eus ar poblou keltiad genidik eus ar vro etre an Albis hag ar Rênos. « Keltia, eme eun douaroniezour koz gresian, a zo daouhanteret gant ar stêr Rênos ; an darn a Geltia diouz tu ar c'huz-heol d'ar Rênos a vez graet anezo *Galia* ; an darn diouz tu ar zav-heol a vez anvet *Germania*. » Diwar an IIIe kantved, poblou nevez, treizet ganto an Albis, a vestrionias poblou keltiad ar C'hermania pe a gemeras o lec'h a-nebeudou. Dont a reas da voaz ober anezo « Germaned », diouz ar vro a oa bet aloubet ganto.

Ar C'hermaned nann-keltiek ne verzer skleur diouzo nemet diwezat-tre en istor an Europ. Beteg en-dro d'ar IVe kantved kent H. Z., e vanas, moarvat, ar meuriadou anezo o chom er c'hreisteiz d'ar Baltik, etre stériou Albis ha Vistula, dindan gazel gae, darn anezo gant ar Gelted, darn-all gant ar Skuthed. Evel-se o yez, komzet ma 'z edo gant eur werin dizesk, a yeas da drefoedach hag e vœ enni abred-kaer distres-sadennou na gaver er c'heltieg nemet pell goude. Ar C'hermaned a bouezas doun warno levezon sevenadur an Ten. Er beredou eus ar c'chantved kenta kent H. Z. n'oufet a-grenn digemma etre ar C'hermaned beziet war glann zehou ar Rênos hag ar Gelted beziet war ar c'hlann gleiz anezan, gant henvel-rik ez eo diouz an daou du arrebeuri ar beziou. Eur merk all eus levezon ar Gelted eo ar voaz, miret pell e-mesk ar C'hermaned a bep stad, an uhelidi dreist-holl, d'en em vugadi gant anoiou keltiek. *Boiorix*, roue ar Gim-bred (IVe kantved kent H. Z.), *Ariovistos*, roue ar Sueved (kenta kantved kent H. Z.) a zo ganto anoiou keltiek.

Rannet e oa ar C'hermaned en eun niver meuriadou a zeue d'en em voda e kevredadou-brezel graet-disc'hraet beb ar mare gant an ezommou hag an engannou. Ar re yrudeta eus ar c'hevredadou-ze e vœ : — en IVe kantved kent H. Z., hini ar Gim-bred ; — er c'henta kantved kent H. Z., hini ar Sueved, kevredet ennan kant poblad o'ch en em astenn eus ar Vistula d'ar Rênos-uhela ; war-dro ar bloaz 60 o

(1) Dam-C'hermaned a reer eus ar Gelted o veva e traonienn « Peninha ».

doa ar Sueved treizet ar stêr-man end-eeun ha staget da vahomi Galia, pa voent argaset war ar c'hlann zehou gant Kezar. Diwar ar Sueved e teuas ar Var-komaned a ziframmas digant ar Gelted douarou an Albis-Uhela hag a zavas eur rouantelez en em astenne, da vare an impalaer Augustus, eus ar Baltik d'an Danuvios.

Ar C'hermaned n'oa ket dishenvel o doare-beva diouz hini poblou all an Europ, pa vevent evelto diwar ar maga-loened, ar c'hounidegez-douar, ar brezel hag ar riblerez. Doueed bras ar C'hermaned e oa *Tuisko*, doue an douar, tad *Mannus*, ar c'henta den ; *Tivas* (1), doue ar brezel ; *Vodanas* (2), doue ar ouziegez ; *Tanaros*, *Thunras* (3), doue ar gurun.

8° AR POBLOU RAK-KELTIEK EUS BREIZ-VEUR, IWER-ZON HA GWALARN GALIA. — Er c'henta kantved kent H. Z. hepken e stag sklêrijenn an Istor da bara war ar broiou-ze. Bez' e oa neuze, da vihana, seiz pe eiz kantved ma 'z oant bet sujet gant ar Gelted. N'an-kounac'haed ket, koulskoude, e tiskenne eus an henvroiz darn eus poblañs Galia hag enez-Vreiz. Meuriadou gwälarn Galia a oa anezo, evit doare, mesaerien ha labourerien-douar en argoاد hag, en arvor, pesketaerien ha morlaeron, henvel a-walc'h o buhezegez ouz hini al Ligured eus gevred-izel Galia. Dizevenoc'h e-vije bet Rak-Kelted Breiz-Veur hag fwerzon : an darnvulia anezo n'ouvezent ket ober keuz ; hiniennou a veve dindan dinellou hag a valee en noaz-dibourch pe peuz-noaz. War ar meuriadou rak-keltiad-ze eus an enezennou pe, da vihana, war hiniennou anezo e tiefer lakaat diou voaz erezus me-neget gant skrivagnerien an Hen-amzer : — 1° an dibri-tud ; — 2° an eureuji ar merc'hed gant meur a ezech war eun dro.

D'ar ouenn rak-keltiek e tenne en o fez, moarvat, ar poblou-man eus enez-Vreiz : ar Silured, ar Gor-

(1) An hevelep ger e oa bag ar c'heltieg dévos « doue ». *Tivas* a zo deut diwezatoc'h da *Tyr* ha *Zio* er yezou nevez-c'hermanek.

(2) *Vodanas* a zalc'h lec'h eur furm rag-germanek *Vatanos* diwar an hevelep gwazienn ariek hag ar c'heltieg *Vatis* « hudour, barzoniezour » *Vodanas* a zo aet da *Wotan*, *Odin* e nevez-c'hermaneg.

(3) Deut da *Donnar*, *Thor* e nevez-c'hermaneg.

taned (*Koritani*), broiz enezennou Ebudou ha meneziou an Hanternoz (Kreoned, Keroned, Karnonaked ha Karined), an Novanted hag ar Selgoved. An daou veuriad diweza-man eo, a greder, a veze graet anezo gant ar Vretoned Atekotted (*Atekotti*) « ar re gozmeurbet », da lavarout eo, moarvat, « broiz koz ».

Kadarnded ar poblou nann-keltiek. — Skrivagner ebet eus an Hen-amzer n'en deus danevellet d'eomp o paouez menegi. Nemet e c'houzomp o deus an Ibered, al Ligured, an Illirianed hag an Dhraked pourchaset dre gant ha kant da Garthadiz ha d'ar Chresianed soudarded nerzek, kalonek ha fero. Gouzout a recomp iveauz pegen hir, marvus ha diés e voe ar brezelioù a rankas ar Romaned embreger da stouï dindan o yeo an holl boblouze : armeadou a renkas koaza, tremen a reas remziadou pengadourien a-benn ma voe kaset al labour da vad.

A-unvan e oa holl hen-boblou an Europ evit ober fae gant o buhez ha kasaat ar sklavelez. Da zuja Ligured ar meneziou e renkas ar Romaned diouenna meuriadou a-bez ha diframma meuriadou all diouz o douar genidik d'o skigna da bell e-touez meuriadou estren. Ar Staened, eur bobl liguriad, a voe gwell ganto en em zistruja o-unan eget en em zaskori : kement a oa bet erbedet gant kleze ar Romaned en em rôas d'ar maro. « N'en em gavas hini, eme eun danevellour roman, e-touez ar re yaouanka zoken, hag e vije karantez ar vuhez krenv a-walc'h d'ober d'ezan gouzany ar sklavelez. »

Al Luzitaned, gwerzet da sklaved, a douille en dounvor, d'o goualedi, strad al listri m'edont warno; kountella a raent o mistri pe, o nac'h dibri boued, en em lezent da verval gant an naon. Ar Gantabred, paket da brizonidi, en em strinke anezo o-unan war o fenn e-kreiz tantadou kamp ar Romaned; eur ch'rennardig gant eun tamm houarn a drouc'has o gouzoug d'e dad ha d'e vreudeur a oa bet karget a chadennou gant ar Romaned; eur vaouez a reas an hevelep tra d'he c'henbrizonidi. Kantabred all, bourreviet, staget e kroaz, a groge da gana o c'hannoenn-emgann hag a daee o enebourien. Ibered kér Astapa a oa bet lazet holl en eun emgann; an hanter-kant den yaouank, lezet ganto da ziwall o zie-

geziou, a skoas d'ar maro ar merc'hed hag ar vugale ; goude-ze, e lakjont an tan en eun tantad prientet en a-raok hag en-em strinkjont armet-holl e-kreiz ar flammou.

Par d'ar baotred evit ar gadarnded e oa ar merc'hed e-touez barbarec an Europ (1). C'hoant-kalon ha mennad-dreist n'o doa ken gwragez an Dhraked nemet kinnig o buhez war gorf maro o ezech ha beza sebeliet en hevelep bez ganto. Gwragez an Ambronned, eur bobl c'hermanek, o welet o c'hadoùrien lazet pe zindan o zec'h, a gemer da armou bouc'hili ha klezeier; skoaziet gant o chas, ec'h adskoulmont ouz ar Romaned eun tenn a emgann. Kentoc'h eget en em lezel da veza gwallet gant ar zoudarded roman, gwragez ha merc'ched ar Gimbered en em laz kenetrezo a daoliou kleze, en em daol dindan rojou ar c'hirri, en em groug ouz skourrou ar gwez hag ouz kerniel an ejened a vroudont d'o feulza.

Perak e voe trec'h ar Gelted. — Aesaet eo bet, moarvat, trec'hadenn ar Gelted, evel hini ar Romaned diwezatoc'h, gant an dizunaniez hag an dirollerezh a rene e-touez o enebourien. Ibered, Ligured, Germaned, Illirianed, Thraked, holl e-oantrannet en eur maread poblou, kevre ebet ganto peurvuia, a vase kasoni an eil ouz eben hag en em wanae kenetrezo dre vrezeliou dibaouez ma koueze enno ar pep gwella eus o yaouankizou. Ar garantez-vro pe ar garantez-ouenn n'oa ket anezo, kouls lavaret. Gwasoc'h en em ereze poblou ar C'hermaned, er c'henta kantved goude H. Z., eget na gasaent ar Romaned; en em c'houestaou a reas eun hanter anezo d'an impalaëred roman hag, e-doug meur a gantved, e vrezeljont ouz an eil hanterenn. En em ziouenna a rae an eil eben diou boblad eus an Dhraked, p'edo unan kenelezh, an eil enebourez d'ar Romaned. Dic'halloud e oa ar garantez-poblad ouz mennadou ha youlou diouto o-unan pep den pe diegez. E kement poblou c'her-

(1) Ar ger « barbar » a rae gantan ker stank ar Chresianed hag ar Romaned a dalvez kement hag « estren, den n'eo na Gresianed na Roman ». Eur gwall-fazi e vije trei anezan gant « gouez ». An ano a Varbarec a zo bet graet gant ar Chresianed hag ar Romaned eus poblou seven-tre, evel Ejiptiz, Kaldeïz, Persiz.

manek, er c'henta kantved goude H. Z., e veze an dud rannet e daou du, an eil evid ar Romaned, egile a-enep; gwasa enebour Arminios, penn-brezel meur ar C'hermaned en em zavet ouz Rom, e voe e dad-kaer e-unan, ar roue Segestos. Bresk e oa dre-holl beli ar renerien, rouanez, reizaouerien, pennou-brezel. « Ne zent an Dhraked ouz o rouanez, eme Dacitus, nemet kement ha m'her chavont mat. » E-touez ar C'hermaned, Arminios, tamallet d'ezan c'hoantaat ar gurunenn, a zo kaset d'ar maro gant uhelidi e bobl end-eeun.

Ar Gelted, dre m'oa reizet ar gevredigez anezo en hevelep doare gant un holl boblou-ze, a oa iveau, en o c'hreiz, hadenn an hevelep siou. Nemet lusket e oant, d'ar mare m'en em skignont en Europ, gant red-kaer e oa d'ezo kaout douarou nevez d'o foblans atao war gresk. Ne vane ken en o bro nemet koadou da zifraosta ha geuniou da zizec'ha, eul labour hennez hag a oa hir, tenn ha dienor. En-dro d'ezo, en enep, en tu-hont d'o harzou, e kinnige ar bed digor d'o yaouankizou paour ha brezeliad, d'o rouanez c'hoantek a vrud, peurvaniou, parkadou ed, mengleuziou, stériou ha lennou peskedus, eun niver a vourc'hiou, a gêriou berniet enno kement tra prizius diwar zourn hag ijin mab-den, eun engroezez poulou a labourje evit o mistri, eur wech trec'het ha sujet, a baeje an truach, a bourchasje dilhad, ed, chatal, kezeg, mevelien ha sklaved. An ezomm o doa da berc'henna ha da vestronia hag o c'hoantegez d'ar preizerez ha d'ar brud a voe d'ar Gelted, d'en em unani kenetrezo, broudou lemm a vankas d'ezo diwezatoc'h, pa rankjont, eur wech pourvezet mat a bep tra, difenn ar pez o doa aloubet.

Petra a reas d'ar Gelted divrôa. — Aloubidigez an Europ gant ar Gelted n'eo bet kaset da benn nag en eur c'chantved na gant eur boblad hepken. Merket e voe gant skrivagnerien an Hen-amzer meur a benn-abeg d'an divrôadennou anezo :

1° Dic'hlanou ar mor ; — 2° kreniou-douar ; — 3° eur c'hresk re vuau war ar boblans, o tout d'e heul dienez an douarou-gounid ha kernez ; — 4° dizunvaniezou ha brezelioù a-ziabarz : — 5° brezelioù a-zia-vaez ; — 6° ar c'hoant d'ar preizerez.

Divrôadennou ha divrôerien. — Tri doare divrôadennou a heller da zigemma e-touez ar Gelted koz :

1° Divrôadenn eur boblad a-bez, brezelourien, kozidi, merc'hed, sklaved, chatal ha kirri. En doareze e tivrôadennas ar Velged e derou an iur' kantved kent H. Z., hag an Helveted e 59 kent H. Z ;

2° Divrôadenn eun darn hepken eus eur boblad : er iur' kantved kent H. Z., er C'hermania, en em rannas ar bobl Volha ; eun darn anezo a dreizas ar Rênos hag a ziazelas e kreisteiz Galia ; an darn-all a chomas er C'hermania ;

3° An divrôerien a oa anezo tud deut a veur a lec'h. Krouet e voe, en Azi-Vihana, brôad an Dektosaged gant eun teskad tud eus ar boblad-ze, red d'ezo divrôa war-lerc'h dizunvaniezou-diabarz, hag e teuas d'en em voda en-dro d'ezo eun engroezez tud eus brôadeleziou all. Er Spagn, kêt grenv Komplega a voe savet en eur gouelec'h gant tec'hidi ha kantreerien a bep gouenn ha didra.

Kezar, en e « Commentarii », a zispleg piz ha kentelius d'imp e pe zoare e prientas an Helveted o divrôadeg eus ar bloaz 59. Strisaet e oa a bep tu an douarou a zalc'hent er bloaz 62 gant an Alpou, menez Iouris, lenn Lemanos, stériou Rotanos ha Rênos. N'oant nag evid en em astenn da bell nag evit kas aes ar brezel er broiou nesa. Re vihan e oa an douarze d'o zemz-spered brezeliad, d'o foblans niverek, d'an taoliou-kaer kaset da benn gant o armou, d'o fizians en o c'hadarned. War ali Orgetorix, ar pinvidika hag an uheila anezo, e rejont o menoz da zivrôa ha da vont d'ober o rann a zouarou en em gave diberc'henn tost d'ar mor Bras, war harzou ar Santoned. Da genta, e tanzeont pep tra evit ar c'hi-miad. Kirri ha sterniou a zastumont dre viliaod ; hada a reont an holl zouarou da gaout bevans e-doug o ergerz ha, pa gav d'ezo e vo trawalc'h gant daou vloaz da beuraoza pep tra, e tougent eul lezenn da zeiziada an disparti a-benn nevez-amzer an trede bloavez. Dilennet e oa bet Orgetorix da ren ar gefridi-ze, dre nevezi gant ar brôadou tro-dro ar feuriou a beoc'h hag a gevredad ha da zivizout an tremen frank a-dreuz Galia.

Pa gredas an Helveted e oant en em lakaet barrekmat, e krogont an tan war o daouzek kêt grenv, o fevar c'hat a vourc'hiou hag an holl dlez a-stlabez

er vro. War c'hourc'henn ar renerien e kemeras pep penn-tiegez war e girri tri miziad bevans. Losket e voe an ed n'oant ket evit kas ganto, evit ma vijent, gant dic'hallus m'edo laket an distro, heroc'h a ze ha startoch' en o menozi. Peder foiblad nesa d'ezo, ar Voged, al Latoviked, an Dulinged hag ar Rauraked, o doa graet o dezo d'en em unani gant an Helveted, ma save ach'ano niver an divrōerien da 368.000 a dud, da c'houzout :

Helveted (4 meuriad).....	263.000
Boged	32.000
Latoviked (1).....	14.000
Tulinged.....	36.000
Rauraked.....	23.000

Ar gadourien a zave an niver anezo holl da 92.000.

En em zastum a reas an divrōerien, an 28 a veurz eus ar bloaz 59, e korn ar c'huz-heol da lenn Le-manos. El lec'h-ze e oa a-dreuz da stér Rotanos eur pont prenn. War ar ribi all e save Genava, eur vourc'h edalc'h an Allobrogued. E-sell edo an Helveted da gaout digant ar re-man, a oa nevez-sujet d'ar Romaned, ar frankiz da dremen, pe anez, diouz red, her chemerjent diganto dre nerz. Gwaz a ze d'ezo, e kavjont ar pont torret hag an holl roudouriou pe dremenlec'hioù war ar Rotanos dalc'het krenv, neket gant an Allobrogued, gant soudarder Kezar an hini e oa. Koueza a rankjont da gemerout eun hent all a dremene dre goadou hag odeoou menez Iouris hag a zigoueze gant ar Saukona (Saône) a-dreuz da vro ar Sequaned. Ken enk e oa an hent-se ma n'helle rei digor, war eun dro, nemet d'eur c'harr hepken, ha ken torgennek na zeuje e nep doare e spered an divrōerien heulia anezan a-enep d'ar vroldi. A-dru-garez d'eur penrener an Aedued, Dumnorix, a zeuas da hanterour, e trec'hjont da gaout digant ar Sequaned an aotre da dremen. Diouz an eil tu hag egile e voe rôet gouestlou, ar Sequaned och' emouestla da chom hep hega an Helveted, ar re-man o touï en em virout diouz pep dizurz pe wallerez.

(1) Al Latoviked hag ar Voged a oa bet argaset eus ar Banonia gant an Baked.

Alouberez ar Gelted ; dre be henchou dishenvel e voe kaset da benn ganto. — Mat a-walch'h eman disklièriet d'eomp e skridou an Hen-amzer an doare m'en em ziazezas ar Gelted en Itali, e ledenez ar Balkaniou hag en Azi-Vihana.

1° Itali. — Kaset e voe da benn aloubidigez an Itali diwar ar bloaz 400 (pe dost) d'ar bloaz 391, gant peder armead. Ar genta renet gant Belovêsoù, oc'h ober armead. Ar Etrusked war ribl stér Ticinus hag a ziazez penn an Etrusked war ribl stér Bodinkos (Pô), er rann-vro en hanternoz da stér Bodinkos (Pô), er rann-vro anvet « maeziou an Insubred » ; kér « Mediolanon » a lavont el lec'h-ze. Dambrest goude, eun eil armead, hini ar Genomaned, renet gant Elitovios, goude treuzi an Alpou dre an hevelep hent ha Belovêsoù, a zeu da chom diouz an tu reter d'an Insubred. An drede armead, ouz hec'h ober ar Voged hag al Lingenon, a ziskenn dre ode menez Penninos, a dreuz ar Bodinkos hag a skrab, diouz tu ar c'hreisteiz d'ar stér-ze, douarou dalch'et d'ar mare gant an Ombriañed hag an Etrusked. D'an diweza-holl, e teu ar Senoned. Pa gavont an holl zouarou mat piaouet a-benn neuze, e rankont en em zic'hoanta gant ar c'horn-bro meneziek a-hed ar mor Adriatik, etre stériou Utens hag Aesis. Gwall-enk e voe ganto al lec'h-ze heb dale pell.

E 391, 30.000 a Gelted, Senoned anezo evit an darn-vuia, a dreuz menez Apennin hag a argad an Etruria. An Etrusked a c'halv d'o skoazell ar Romaned a zileur kannaded. Digemeret e kuzuliadeg ar Gelted, ar re-man a zispleg ar gefridi bet fiziet enno gant ar sened hag ar bobl roman. Ar Gelted a zistro « hag int o klevout evid ar wech kenta and eus ar Romaned, e reont tud kadarn ganto, o vezza ma 'z int bet galvet d'o skoazell gant an Etrusked. P'o deus ar Romaned kavet gwel ar c'hannaderez eget an armou evit difenn o c'hevredidi ouz ar Gelted, ne vo ket dizarbennet ar peoc'h a zeuont da ginnig, gant roêt e yefe d'ar Gelted, n'o deus ket douarou a-walch'h, eun darn eus o bro gant an Etrusked a zo ganto douarou en tu-hont d'ar pez a hellont da c'hounit. Anes-se ne vo ket aotreet ar peoc'h. Dirak ar Romaned e feil d'ezo kaout respont ha, mar n'o defe ket o goulenn, dirak ar Romaned end-eun en em gannint, ma c'hello ar re-man embann en o bro pegen trec'h eo ar Gelted d'an

dud all evit ar gadarned ». Ar gannadourien roman o c'houlenn neuze diwar be wir e teuent da vahomi douar eur bobl all, petra o doa d'ober, int-i Kelted, en Etruria, e trouchont, rok anezo, « e tougont o gwir en o armou hag e vez pep tra perc'hentiez ar re gadarn » (1).

E-doug ar bloaveziou 367, 366, 361, 360, 358, 350 ha 349, brezelourien geltiad a-vandennou a beur-red hag a wast maeziou pinvidik kreizenn ha kreisteiz an Itali. E 279, eur bagad bras a Gelted treuzalpad a ziskenn en Itali o terc'hel taer ma vije rôet douarou d'ezo ; Kelted an Itali en em unan ganto ; dont a reont holl a-gevret en Etruria hag e c'houlennont digant an Etrusked, a oa, d'ar mare, e brezel ouz ar Romaned, eun darn eus o bro. « Bez' e voe diwar-benn-ze, eme Ditus-Livius, kuzuliadegou e-leiz e-touez an Etrusked ; hogen n'helljont kouenza da ratoz unvan ebet, nebeutoc'h en abeg d'an dilezadenn a rankjed ober eus eun dachennad-douar bennak eget dre an erez en devoa peb-unan rak digemerout en e amezeziez an dud-ze ken taer (2). »

E 238, ouz galv daou roue ar Voged, Atêts ha Galatos, e tired eun armead Kelted eus an tu-hont d'an Alpou da stourm ouz ar Romaned. E 225, war c'houlenn ar Voged, daou roue treuzalpad a zigas en Itali eun armead all « ar vrava hag ar spontusa a gement he dije c'hoaz treuzet an Alpou » gouez da Bolubios. E 222 an Insubred a ra eur c'halvadenn c'hoaz d'ar Gelted diouz tu hanternoz d'an Alpou ; dont a ra 30.000 anezo renet gant Virdumaros.

En Ier kantved, e oa, e dalc'h ar Romaned holl Itali an Hanternoz beteg an Alpou. Ar Gelted, diwar neuze, a ya dre an « embrôa » : e lec'h ober dre vrezel a reont dre beoch. E 186, 12.000 Kelt, argaset diouz an Norikon gant an diouer a zouarou hag ar gernez, a dremen er Venetia. Hag int armet mat, ne zirollont tamm ebet da zrasta na da waska. Kavet ganto eur c'horn-douar dibobl, e chomont a-zav en-

(1) Adrôet hon eus aman en e bez ar pennad diouz Titus-Livius gant pouezus-tre ez eo.

(2) Spered taer ha brezelgar ar Gelted a rae anezo amezeien diaes. War a zigas d'imp Titus-Livius, kériz Patavium (Padoue), eur gér illiriad, a veze red d'ezo beza dalc'hmat en armou ha war evez en abeg da amezieg Kenomaned.

nan hag e stagont da zevel eur gêr. D'ar gannadourien roman e tiskiériont n'o deus ken c'hoant na mennad nemet da c'hounit douar ar c'horn-ze diberc'henn hag ec'h anavezint laouen aotrouniez ar Romaned. E 179, eur vandennad nevez, enni 3.000 a dud a dreuz an Alpou, renet gant ar venezidi, hag a ziskenn en Itali ; ne reont taol-brezel ebet hag e c'houlennont douarou, d'ezo da veva enno e sujedigez ar bobl roman.

2e Ledenez ar Balkaniou. — E 298, en em ziskouez ar Gelted war venez Haimos (ar Balkan). E 281, dindan renadur Kambaulès, e wastont harzou an Dhrakia. E 280, eun armead kenta a Gelted, gourc'hennet gant Brennos hag Akic'horios, a argad ar Beonia ; eun eil armead renet gant Kerethrios a zrast an Dhrakia ; eun drede armead bleinet gant Belgios a argad ar Vakedonia. E 279, an teir armead, revredet dindan renadur Brennos, a zic'hlanne er C'hres ; gwasta a reont ar maeziou anezo hep klask avat lakaat seziz war ar c'hériou mogeriet. Peurzastet ar C'hres ganti, armead vrás Brennos en em rann e meur a vandenn. Unan anezo, renet gant Komontorios, a chom a-zav en Dhrakia hag eno, kemeret ganti kér Dula, e ra anezo he c'hrenvlec'h. Eur vandennad all, hini ar Skordiske, dindan renadur Bathanatos, a ziazez e kember an Danuvios hag ar Savos hag a astenn he beli war darn eus enezennou bras an Danuvios.

E 277, eun armead Kelted a wast a-nevez an Dhrakia hag a beur-red ar Vakedonia. E-kerz dibenn an ivret kantved e vrasa det ar Skordiske o domani gant brezelioù dibaouez. Peurzalc'h et voe ganto neuze ar peb brasa eus enezennou an Danuvios, sujet hinfennou eus ar poblou illiriad hag astennet o rouantelez betek meneziou an Dardania, ar Bononia hag an Dhrakia. War-dro ar bloaz 114 e tizarben-nont ar Gimber. E-tro ar bloaz 100 e oa anezo c'hoaz eur boblad c'halloudek ha doujet. Kevrennet e oant gant stêr « Margos » (Morava) e diou boblad : diouz tu ar c'hornog ar Skordiske vrás, diouz tu ar reter ar Skordiske vihan. Heorta, Kapedunon, Singidunon (Belgrade) ha Bononia (Widin) e oa penna kêriou anezo.

War-dro 210 en em ziskouez ar Vastarned war glann ar mor Du, en hanternoz d'an Turas (Dnister). Enskrivadur Olbia a daolenn d'eomp tec'hadegez

ar pobladou a Skuthed ha Sarmated o chom etre an Turas hag an Hupanis (Boug) rag ar Gelted-ze diskennet eus menez Karpis (1). Eus an aradennad veneziou-ze end-eeun e tiskenn, pemp ha tregont vloaz diwezatoc'h, e 175, eur rummad all, hini ar Gostoboked (*Kostoboki*). Kempred gant an divrōaden-nou-ze, marteze, eman diazezadenn ar Vritolaged (*Britolagoi*) er gompezzenn war he led etre genaouiou an Danuvios ha red stêr Hierasos (Sereith) (2). Er c'hireisteiz d'ar Vritolaged, etre menez Haimos hag ar mor Du edo Kelted all, ar Goralled (*Koralli*) o ano, a zo skeudennet d'eomp gant Ovidus evel tud bleo melen (*flavos*) ha gwisket gant krec'hin (*pellitos*) (3).

Evit pez a zell ouz ar vro en tu hanternoz d'an Danuvios, ez eo leuniet an eil kantved kent H. Z. gant trouz ar brezelioù renet gant ar Vastarned ouz ar Skuthed, ar Sarmated, ar Yazuged, ar C'heted hag an Daked.

E-doug an eil hanterenn eus an iñvet kantved, o doa roueed ar Vakedonia adstaget gant politikerez Alexandros-Veur hag e dad, dre gas kaout ar Gelted da gevredidi ouz an Dhraked, an Dardaned hag ar Romaned. E sell da rei d'ar c'hevrennadoù eus o rouantelez a oa bet didudet gant ar brezel eur boblans kreuv ha brezelgar, e c'halvjont daveto ar Gelted. Er bloaz 167 kent H. Z. ar c'hevrennou eus ar Vakedonia diouz ar c'hor ног da stêr Axios a oa enno e leiz a enbroïdi keltiad pe illiriad « anezo holl labou-riuen-douar strivant », eme Ditus-Livius.

(1) E bro menez Karpis, ar Vastarned n'oant nemet trechourien deut a-ziavaez, moarvat eus an hanternoz. A. J. Reinach a ra Belged eus ar Vastarned hag ar Gostoboked (*Delphes et les Bastarnes, Bulletin de Correspondance hellénique*, 1910). Ar vro treuzet gant stendad ar C'harpis a oa rannet etre meur a boblad : *Neuri, Agathursoi, Osti, Karpi, Anarti*. An Agathursoi a oa Thraked anezo, war a henvel, hag an Osed a gomze an hevelep yez gant Pannoniz, da lavarout eo an illirieg. Mestronez ar Vastarned war ar meneziou-ze a voe abeg m'o avvas ar Romaned *Alpes Bastarnicae*. Er c'henta kantved goude H. Z. e lavar Plinius edo e dalch ar Vastarned kein meneziezh an *Alpes Bastarnicae* adal mel enez Peuke, en Danuvios-izela, betek stêr Maros (March) er c'hor ног.

(2) Teur a reer warno savidigez an daou grenvlec'h keltiad nesa d'ar mor Du : *Noviodunon* (breman Isaktha, Dobroudja) hag *Aliobriga* (er vro anvet breman Bessarabia).

(3) Rev. Céltique, 1899, p. 127.

Er bloaz 182, Philippos, roue ar Vakedonia, o tan-zen ober brezel d'ar Romaned, a reas e venoz d'ober diouenna an Dardaned, poblad illiriad, gant ar Vastarned. Diou wech, war e veno, en em gavje gwell a ze : — 1° dre ma kasje da get krisa enebourien ar Vakedonia ; — 2° dre ma c'hellje alia ar Vastarned da lezel o gwragez hag o bugale en Dardania evit mont da wast a Itali. Gant-se, e stag ar roue d'en em guzulia gant ar Vastarned ; hoala a ra gant donezo-nou pennou an Dhraked, d'ezo da rei tremen ha da bouchas bitailh d'ar Gelted. E c'her a roue a ro d'ezo na raio ar Vastarned droug ebet en o bro. 30.000 brezelour, renet gant Klondikos, a dreuz an Danuvios, ganto o gwragez hag o bugale. En em leda a reont war an Dardania, oc'h entana ha laza dre ma 'z eont. Ouz o heul e tired bandennadou Skordiskek ha Thraked didennet gant ar c'hoant-preizata.

Roue ar Vakedonia o veza deut da vovel (179), ne zalc'has ket e warlerc'hiad d'ar ger en doa rôet d'ar Vastarned. Ar re-man neuze a zilezas an Dardania. Nemet n'ankouajont ket ar vro en tu-hont d'an Danuvios. E-doug an iñvet kantved e lamont digant an Dhraked hiniennou eus brasa enezennou an Danuvios-izela hag e reont argadennou stank war c'hlannezhou ar stêr-ze. En amzer-ze eo, marteze, e vœ savet ganto e genou an Danuvios ar c'hastell anvet *Bastarnai* hag o c'hrenvlec'h graet *Genoukla* anezan.

E 117, 113, 112, 109, ar Skordiskek e brezel ouz ar Romaned a zach a-gevred ganto er stourmad rum-madou henvroïz, Bessed, Maised ha Triballed. E 113, e teuas ar penvrezelour roman Drusus a-benn da argas, evid eur pennadig-amzer, ar Vastarned en hanternoz d'an Danuvios. E 88, Mithridates, roue ar Pont, oc'h aoza brezel ouz ar Romaned, a ra kevredigez gant ar Gelted, ken re an Azi-Vihana, ken re ar Balkaniou hag an Danuvios. A-vagadou e teu Galated, Bastarned, Koralled, Kostoboked, Skordiskek d'en em unani gant e armead. Ar roue, e kement prezegenn a rae, a ganmeule ar vad graet d'ezan gant e unyanidi geltiad ; lorzh a zo ennan, emezan, « o c'halloout kas ouz Rom tud n'eo deut Rom a-benn d'o lakaat da espern he buhez nemet war bouez aour ». Pa reas Mithridates lakaat d'ar maro kement Roman hag Italian a oa o chom en Azi-Vihana e kemeras perz ar Gelted el lazadeg vrás-se. Eur

marc'heg bastarn, d'ezan pemp ilinad hirder (1). eo a stlejas ar renour roman Aquilius chadennet kent ma voe Bourreviet (2).

E 85-4, ar Skordisked, o kemerout o zro eus ma oa aet kuit ar Romaned, a ya d'an armou. A-gevret gant an Dardaned ec'h argadont ar C'hres, hag e lakont en arigrap ar santualou meur anez, Delph ha Dodona. E 77-76, eman argadet ar Vakedonia gant ar Skordisked hag an Dardaned unanet.

E 77, e teu ar Goralled hag ar Vastarned d'en em engouestla en arme vrás eman Mithridates o sevel ouz ar Romaned. E 74, e kemer perz ar Vastarned e seziz Khalkedonia : tri c'chant anez a gav o maro en eur stourmad ouz kér. Eur penvrezelour keltiad, Konnakorix e ano, a ra evit Mithridates en Herakleia. E 63, maro Mithridates, lazet gant Bituitos, rener e warded keltiad.

E 61, en Istropolis, armead ar prokonsul G. Antonius Hybrida a zo kannet ha dismantret gant ar Vastarned deuet war galv kériou gresian an arvor moesiad, n'oant ket evit gouzany pelloc'h ar mac'hommerez anezan. Da heul an drouziwez-ze, e voe diframmet evit eur pennad-amzer digant ar Romaned ar Moesia-Izela, etre menez Haimos, stériou Oeskos (Isker) ha Danuvios.

E 44 kent H. Z., ar Vastarned a ren argadennou betek war harzou ar Vakedonia, e-lec'h e faezont, er bloaz 30, an Danthaleted hag o roue.

E 29 kent H. Z., ar prokonsul M. Licinius Crassus a gann ar Vastarned e-kichen stêr Kebros (Cibrica), er reter da Vononia (Widin). Laza a ra gant e zourn e-unan o roue Deldo.

Er bloaz 14, e c'houlenn ar Vastarned ar peoc'h digant ar Romaned.

Ar peoc'h-ze ne zigasas ket d'e heul dismantre an trevadennou o doa savet e ledenez ar Balkaniou. E dibenn ar c'henta kantved kent H. Z., hervez Strabon, e kaved diouz tu ar c'hereisteiz d'an Danuvios meuriadou Bastarned deuet da chom e-mesk an Dhraked. Hag eun nebeut kantvedou war-lerc'h, an impalaered Probus ha Diokletianus a c'halvas da chom e Thrakia

(1) War-dro 2 metrad 20 santimetrad.

(2) E Pergam, e voe diskarget d'ezan aour teuzet en e c'henou.

Bastarned-all. Diouz ar re-ze e voe graet *Basternai* eus eul lec'h-annez e-kichen Beroia.

3º Azi-Vihana. — E 280 kent H. Z., da heul dirolerez-soudarded, 20.000 brezelour, dindan urz Leonarios ha Loutarios, en em zisrann diouz Brennos hag a ya en Dhrakia, och emganna pa stourmed outo hag o sevel gwiriou pa veze goulennet ar peoc'h diganto. O veza klevet ano eus frouezusted ha pinvidigez an Azi, e kemer darn anezo listri da dreiza ar striz-mor (278). Ar re-all a dreuz iveau d'o heul war listri pourchaset d'ezo gant eur roue eus an Azi-Vihana e brezel ouz e amezeien.

10.000 brezelour n'oa mui ken anezo, oc'h ober teir armead : Trokmed, Tolistoboged ha Tektosaged. War-du Troja e kemeront penn o hent, dre ma kredent e c'heilje ar gér vrudet-se talvout d'ezo da gastell kreny. Hogen, pa welont e oa bet divoyeriet, e pellaont diouti raktal. Staga a reont neuze da gerzout hed-ha-hed gant arvor pinvidik an Azi-Vihana en eur breizata ar maeziou hag o venel grounnet en-dro da bep kér vogeriet ken n'he dije graet he menoz da brena diganto o c'himiad (1).

Drasta a reont evel-se e-pad meur a vloavez an tu diouz ar chornog hag ar greizenn eus an Azi-Vihana. Da virout ouz pep dael ha da bellaat pep digarez da dabatul pa vijent o tastum an truach, an teir armead a oa bet rannet ar vro ganto e teir c'hevrenn, bet lodennet dre gaer etrezo : an Drokmed o devoe arvor an hanternoz, an Dolistoboged arvor ar c'huz-heol, an Dektosaged argoad ar vro.

E 241 e voe trec'het ar Gelted gant Attalos, roue Pergam. C'hoant ganto holl d'en em zizober diouto, poblou an Azi en em glev neuze evit daskori d'ezo ar vro uhel ha meneziek a zo anezi keinenn an Azi-Vihana. Roueed ar Siria, war a hanval, a ra a-du evit diazeza ar C'halated er vro-ze, a zo evel mell-kein al ledenez, gant ar zell end-eeun d'o lakaat, dre eun taol gwidre-renerez, da spia o c'hevezerien, roueed ar Gappadokia, ar Pont, ar Vithunia ha Pergam.

(1) Kériou pinvidik ar C'hresianed war arvor an Azi a oa en-dro d'ezo mogeriou teo hag uhel ha n'o doa ket ar Gelted an ijinou-brezel a vije bet red da gemerout kériou kerkouls mogeriet. Hag, a-hend-all, n'oant ket douget d'ar zezizerez.

E 220, eur boblad Kelted, hep mar nevez-deut eus an Europ en Azi, ar Rigosaged, a ra evel skoazellerien en arméad Antiochos III Veur, roue bro-Siria. Skoazell a roont da Antiochos da drec'hi war ar « Meded » en eun emgann ouz ar re-man en tu-hont da stér « Tigr ».

E 218 eur bagad Kelted, an Agosaged o ano, a zo digaset eus an Europ en Azi-Vihana gant roue Pergam e brezel ouz eur c'hevezet d'ezan. Ar roue a ro d'ezo douarou war an arvor en hanternoz da Bergam.

Bagadou all c'hoaz a zeuas, evit doare, eus an Europ da grenvaat Kelted an Azi-Vihana. Dre an donedigez anezo hepken e cheller diskleria penaos e kreskas ker buan-all poblangs ar Chalated. Eus 10.000 pa zigouezjont en Azi e 278, e savent dreist da gant mil e 189.

An darempredou etre Kelted ha Nann-Kelted. — Dre daolenni an diskleriaduriou a gavomp er pennad ubeloc'h e kouezomp d'ar rolladur-man :

1° Argadennou e sell hepken da laerez ha da ribla : p'en em gay peurwastet ar vro argadet ganto, ar Gelted he dilez kerkent ;

2° Enbrôadennou dre beoc'h : ar Gelted, ganto o gwragez hag o bugale, a ziazet en eul lec'h dibobl pe a zired ouz galvadenn roueed estren a ro douarou d'ezo.

3° Enbrôadennou dre vrezel : ar Gelted, o gwragez hag o bugale ouz o heul, a zigouez gant o armou er vro ma fell d'ezo diazeza. Goulenn a reont digant tud ar vro-ze lezel ganto eun darn eus o douarou, o c'hourdrouz sevel brezel ma n'her greont ket.

An doare diweza-man, moarvat, e voe ar boazeta. Kaout a reomp ar c'his anezan e-touez ar C'hermaned er c'henta kantved kent hag er vvet kantved goude H. Z. (1).

(1) E 61 kent H. Z. ar Sueved, argadet Galia ganto, a fell d'ezo kaout digant ar Sequaned an drederenn eus o bro ; ar Sequaned o veza en em zavet ha bet trec'het, e voe aloubet gant ar Sueved eun eil drederenn. E 443 goude H. Z., ar Vurgonded, digouezet e Galia d'ober enni o chomadur, a venn kemerout digant broiz an drederenn eus an tiez hag an banter eus an douarou, struj pe zistruj, koadeier ba liorzu. E 476, ar zoudarded german e servij

Evel peb aloubadenn, hini an Europ gant ar Gelted a voe d'he heul emgannou, lazadegou, gwall-daoliounerz a bep seurd. E nep lec'h, avat, ne voe an dud peurziouennet, pe c'hoaz harluet gant ar Gelted diouz ar broiou ma teuent da ziazeza enno. Dre-holl e talc'has ar peb brasa eus an henvroiz da genveva gant an alouberien.

Trôadou a voe, en em unanas da vat an henvroiz-se gant ar Gelted. Da skouer : war-dro 400 kent H. Z. e tigouez er vro douret gant ar Rotanosisela bagadou Kelted. Dindan o renerez ar meuria-dou liguriad bihan a zeu d'en em unani ; en em strolla a reont en eur c'hevredad a voe ar c'henta lusk anezan da zevel argad ouz Gresianed kér Vassalia. Chouita a reont war an taol-ze, nemet derc'hel a ra ar c'hevredad en e zav : poblad keltiad-liguriad ar Salluved eo, anojou liguriak d'an darnvua eus an dek meuriad ouz hen ober, nemet ez eo ar roueed en he fenn, Katumandos, Teutomalous, Kelted a ano hag a ouenn iveau, moarvat.

Trôadou all, Kelted ha Rak-Kelted a vevas kichenha-kichen hep en em veska. Evel-se eo e c'hoarvezas en Itali-Uhela. En hanternoz d'ar Bodinkos (Pô) e weler eun niver a veuriadou bihan illiriad pe liguriad, Raeti, Kamuni, Trumplini, Stoeni, Orumborii, Laevi, Lebeki, Vertakomakori, hag all, och ober kellies a enezenn e-kreiz an dachennad-douar dalc'het gant ar Gelted Insubred pe Genomaned. Eun « enezennad » all a oa anezi Etrusked Mantua, eur gér savet e-kreiz ar geuniou. Er c'hireisteiz d'ar Bodinkos, war douarou ar Voged, kér Ravenna, savet a-bez war beuliou prenn e-kreiz ar geuniou, a vanas e dalc'h an Ombrorianed, kerkouls ha kér Ariminion e bro ar Senoned (1).

Ar meuriadou hag ar c'hériou, emomp o paouez komz anezo, a baee, moarvat, an truach d'ar Gelted. Diouz danvez an neb a baee edo doare an truach,

impalaer roman Ravenna a c'houlenn taer an drederenn eus douarou an Itali. Pa nac'h an impalaer rei d'ezo o mennad, e tiskaront anezan diwar e dron, bag, anvet ganto war e lerc'h unan en o zouez, ec'h aloubont an Itali.

(1) Lakaat e kemm, er Spagna, ar c'hrenvlec'hiou keltiek enezennet » e-kreiz douarou an Ibered, da skouer Nertobriga e bro an Durdetaned.

anezan metal prizius, aour, arc'hant, kouevr, arem, moneizet pe fetis, pe, a-hend-all, gwiniz, gwin, chatal, dilhad, hag all. Pounner a-walch' e c'halle beza. An hini a baee Gresianed Buzantion da roueed Tula, lakaet da genta da zek talant, a zavas a-benn ar fin, war-dro ar bloaz 220, d'eur yalc'had vras-souezus : 80 talant (2.200.000 lur).

N'en em emelle ket ar Gelted e renerez-diabarz o sujidi. Diouz o zu, an drujidi n'en em veskent ket peurliesa e rendaelou ar Gelted ouz ar poblou all. Ravenna ha Mantua ne weler roud eus an ano anezo e danevell ar brezeliou renet gant ar Gelted ouz ar Romaned.

Petra a c'houlenne ar Gelted digant o diazezadennou nevez. — Ar broiou m'edo ar Gelted didennet d'o c'haout e oa ar re ma c'hallent gounit diouto hini pe hini pe veur a hini eus an talvoudegeziou-man da heul : — 1° douarou gwiniz ; — 2° peurvaniou ; — 3° mengleuziou ; — 4° henchou, stériou, roudouriou pe oedeou darempredet gant marc'hadourien.

Er Spagn, e oa diazezet an Oretaned en-dro da vengleuziou arch'ant Kastulo ; dal'het e voe gant ar Geltibered, e-kreiz al ledenez-se, uhelennou dereat kenan ouz ar maga-denvet ; Varia, kér-benn ar Veroned, a oa bet savet ganto war eun tremenlec'h pleustret meurbet eus stêr Iberos. En Itali, e tiazuezas ar Gelted er c'hompezennou frouezus douret gant ar Bodinkos hag an adstériou anezan. E kreizenn an Europ, mengleuziou houarn pinvidik an Norikon a oa piaouet gant an Daurisked. En Europ ar Zav-heol, ar Vastarned en em astennas war vro an Daked, a oa brudet dre he mengleuziou aour.

Ar broiou paour, meneziek ha dizarempred, n'o deus ket nemeur, evit doare, tennet daveto sellou ar Gelted. Treuzi ar Pireneou hag an Apenninou ne rejont ken. En Alpou ne ziazezjont nemet en traonien-nou ledana ha strujsa hag, a-dreuz d'ar steudad-meneziou, en-dro d'an oedeou penna a voe dal'het start ganto. Ar peb brasa eus an Alpou a vanas e beli meuriadou bihan liguriad, retiad hag illriad.

En em viret o deus dalc'hmat ar Gelted, en Itali hag en Azi-Vihana, a vont da veva er c'hériou

bras (1). Ar c'hrenvlec'hiou a glaskent avat, d'ezo da c'horren e surentez enno o armou, o frizonidi hag o zenzoriou, ha da gavout, diouz red, en o diabarz, minihi ha gwarez. Hounnez e voe roll Mediolanon ha Bononia gant Kelted an Itali, Bloukion, Ankura ha Kuballon gant ar C'halated.

(1) Hevelep erez rag ar c'hériou bras a gaved gant an Dhraked, hag, er vers^e kantved goude H. Z., gant ar C'hermaned.

SKRIDOU TALVOUDUS DA LENN

(a) Diwar-benn douaroniez Keltia. — 1° leoriou eus an Hen-amzer : talvoudusa leoriou eo ar re savet gant Herodotos, Polubios, Diódóros ho Sikeliôtes, Plinius Secundus, Pomponius Mela, ha dreist-holl gant Strabon (*Geographika*) ha gant Klaudios Ptolemaios (*Geographika huphégésis*), leoriou-hent ha kartennou ar Romaned, dreist-holl levr-hent Antonius ha Taoenn Peutinger. Sellit ouz D'Arbois de Jubainville, *Principaux Auteurs de l'Antiquité à consulter sur l'histoire des Celtes depuis les temps les plus anciens jusqu'au règne de Théodore Ier*, Paris, 1902.

2° leoriou eus hon amzervez : Forbiger, *Handbuch der alten Geographie aus den Quellen bearbeitet*, 3 levr, kenta mouladur, Leipzig, 1842-1848 ; eil mouladur, Hamburg, 1877 (talvoudus c'hoaz) ; — H. Kiepert, *Lehrbuch den alten Geographie*, kenta mouladur, Berlin, 1878 ; *Manuel de Géographie ancienne*, traduit par E. Ernault, accompagné d'un avant-propos et remanié en ce qui concerne la Gaule par A. Longnon, Paris, 1887 ; — E. Desjardins, *Géographie historique et administrative de la Gaule romaine*, 3 levr, 1878 ; — A. Longnon, *Géographie de la Gaule au VIe siècle*, 1878 ; *Atlas historique de la France*, kenta rummenn, 1885 ; C. Julian, *Histoire de la Gaule*, I, p. 3-109, II, p. 3-63, 449-542 ; *Gallia*, trede mouladur, p. 247-320 (voyage à travers la Gaule romaine) ; — T. Wright, *the Celt, the Roman and the Saxon*, pempvet mouladur, p. 145-170 (a journey through roman Britain).

Elisée Reclus, *Nouvelle Géographie universelle*, levr kenta (kreisteiz an Europ), eil levr (ar Frans), trede levr (kreiz an Europ), pevare levr (gwalarn an Europ), navet levr (an Azi-Vihana).

(b) Diwar-benn an anoiou-lec'hioù. — Alfred Holder, *Alt-keltischer Sprachschatz*, 3 levr, 1896, 1904, 1910 (a bouez bras) ; — D'Arbois de Jubainville, *Recherches sur l'origine de la propriété foncière et des noms de lieux habités en*

France, période celtique et période romaine, Paris, 1890 (a bouez bras) ; — J. Havet, *Igoranda ou Icoranda « frontière »*, note de toponymie gauloise, 1892 (tennet diwar ar Revue Archéologique) ; — A. Longnon, *le nom de lieu gaulois Ewiranda*, 1892 (diwar ar R. A.) ; *les noms de lieux de France, origine, transformation, signification*, kevren genta, 1920 (red-holl) ; — Meyer-Lubke, *Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Classe*, levr CXLIII.

(k) Diwar-benn ar c'hoadou. — Maury, *les forêts de la France dans l'Antiquité et au Moyen-Age* (Mémoires présentés à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, eil rummad, 1860) ; — V. Tourneur, *Recherches sur la Belgique celtique : les forêts namuroises* (war ar Musée Belge, 1903) ; — D'Arbois de Jubainville, *Recherches sur l'origine de la propriété foncière*, p. 68-77 ; — C. Julian, *Histoire de la Gaule*, I, p. 89-103, II, p. 260-265 ; — Rhys, *Early Britain, Celtic Britain*, pevare mouladur, 1908, p. 39, 106, 226, 284 ; — J. Charles Cox, *the royal Forests of England*, London, 1905.

(d) Diwar-benn al loened gouez. — Edmond Perrier, ezel an Institut, rener Museum Paris, *la Vie des Animaux illustrée : Mammifères* gant A. Ménegaux, 2 levr, Paris, 1905 (a bouez bras) ; *Oiseaux* gant Julian Salmon, 2 levr, 1906.

(e) Diwar-benn poblou nann-keltiek Keltia. — D'Arbois de Jubainville, *les Premiers Habitants de l'Europe d'après les écrivains de l'Antiquité et les travaux des linguistes*, 2 levr, eil mouladur, 1889, 1894 (Ibered, Etrusked, Skuthed, Thraked, Hellened, Illirianed, Ligured, Ombrianed, Germaned) ; — S. Reinach, *l'origine des Aryens, histoire d'une controverse*, 1892 ; *la civilisation aryenne et les Aryens à l'époque néolithique*, pennad-skrid moulet e dibenn levr A. Bertrand, *la Gaule avant les Gaulois*, 1891 ; — W. Z. Ripley, *the Races of Europe, a sociological study*, London, 1900, XVIIe ha XVIIIe pennad, p. 453-512 : *European Origins, Race and Language, the Aryan Question, Race and Culture* (a bouez bras) ; — J. Déchelette, *Manuel d'Archéo-*

logie préhistorique, celtique et gallo-romaine, levr I^a (*âge de la pierre*), eil levr (*âge du bronze*), trede levr (*époque de Hallstatt*), 1908, 1910, 1913 ; — Hübner, *Monumenta linguae ibericae*, 1893 ; Philippon, *les Ibères*, Paris, 1909 (pennad-skrid a bouez bras diwar-benn al levr-ze gant Vendryes war *Revue celtique*, bloaz 1909, p. 199-204) ; — C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, I, p. 255-280 (*les Ibères*) ; — P. Paris, *l'Art et l'Industrie de l'Espagne primitive*, 2 levr 1902 ; *Promenades archéologiques en Espagne*, 1910 ; — Siret, *Questions de Chronologie et d'Ethnographie ibériennes*, levr I^a, 1913 ; — J. Martha, *l'Art étrusque*, 1899 ; — Stéphane Gsell, *Fouilles dans la nécropole de Vulci* (Etrusked) ; — Ernest Chantre, *Mission scientifique en Cappadoce*, 1893-1894 ; — Oscar Montelius, *les Temps préhistoriques en Suède et dans les autres pays scandinaves*, trôet diwar ar suedeg gant S. Reinach, 1895 ; V. Tourneur, *Germani-Gaisati* (*Musée belge*, 1902) ; — C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, III, p. 39-93 (*les Cimbres et les Teutons*) ; — Rhys, *Celtic Britain, Early Britain*, pevare mouladur, p. 56, 91, 222-223, 281 (an Atekotted) ; — Dottin, *les Anciens Peuples de l'Europe*, 1916.

(f) Diwar-benn ar bloaz keltiek hag ar goueliou. — J. Loth, *l'année celtique d'après les textes irlandais, gallois, bretons et le calendrier de Coligny*, Paris, 1904 (tennet diwar ar *Revue celtique*, levr XXV) ; — Gaidoz, *le dieu gaulois du soleil et le symbolisme de la roue*, 1886, p. 13-36 (tennet diwar ar *Revue archéologique*) ; — A. Bertrand, *la Religion des Gaulois, les druides et le druidisme*, 1897, p. 96-139, 404-411 ; — J. Déchelette, *le Culte du Soleil aux temps préhistoriques*, 1909 (tennet diwar ar *Revue archéologique*) ; *l'Oppidum de Bibracte, guide du touriste et de l'archéologue au mont Beuvray*, p. 68-72 ; — C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, eil levr, p. 58-63, 97-103, 238-250 ; — Rev. T. F. Thiselton Dyer, *British Popular Customs arranged according to the calendar of the year*, London, 1891, p. 7-9, 20-24, 53-54, 157, 215-275, 311-330, 347-355, 394-410 ; — D'Arbois de Jubainville, *Etudes sur le droit celtique*, levr I^a, p. 293-321 ; — P. W. Joyce, *a Social History of Ancient Ireland*, eil levr, London, 1903, p. 434-451.

ROLL AR GERIOU DIÈS

a gaver en daouzekvet pennad

(KENTA HAG EIL KEVRENN)

Talvoudegez ar berraduriou :

- a. k. ano-kadarn (substantif).
- a. g. ano-gwan (adjectif).
- g. gourel (masculin).
- g. gwregel (féminin).
- v. verb (verbe).
- g. e. ger-etre (participe).
- U. B. unan-bennak.

A

adstêr, gg., affluent.
adtîez, g. îles, communs, dépendances (de la maison d'habitation, *ti-annez*).
aerouant-mor, g., monstre marin.
alarc'h, g., cygne, ll'esder *alarc'hed, elerc'h*.
aloubadenn, gg. conquête (particulière, isolée) ; *alouberez*, g., conquête (action de conquérir [en général]) ; *aloubidigez*, gg. conquête (achevée, réalisée).
amprest, g., amprestenn, gg., emprunt.
anat : *lakaat* —, prouver.
annez (*lec'h*), *annezet* (*bro*), (lieu, pays) habité.
aotrounia, aotrouniekaat, dominer ; *aotrouniez*, gg., domination, suzeraineté.
aourgi, g., chacal (*canis aureus*), ll'esder *aourgoun*.
aradennad-veneziou, gg., chaîne de montagnes (ivez *steudad*, g., *strollad* g.)
arbalastr, g., arbalète ; arbalaster, arbalétrier (Gregor a Rostren).
argadeg, invasion (d'une foule) ; *argadenn*, gg., incursion, raid, attaque ; *argadi*, envahir, attaquer.
argas, chasser (d'un endroit) ; *argasadenn*, gg., (une) expulsion.

argoad, g., intérieur (d'un pays, par opposition au littoral).
arc'hatus, qui donne, qui rapporte de l'argent, argentifère.
arvor, g., littoral.
arzao, g., cessation ; *arzao-brezel*, suspension d'armes, armistice ; *arzao-meur*, trêve.
avank, g., castor.
azeulerez, g., culte, adoration.

B

baol, gg., tortue.
barnerez, g., justice ; *kendalc'hiou a vererez-bro hag a varnerez*, des assemblées politiques et juridiques.
barz, g., poète, barde ; *barzaz*, g., œuvre poétique ; *barzoneg*, g., poème ; *barzonia*, v., composer des vers, a. k. action de composer des vers ; *kenstrivadegou war ar barzonia*, des concours de poésie ; *barzoniez*, gg., poésie ; *barzonius*, poétique ; *ez varzonius*, poétiquement.
bena, tailler (la pierre) ; *benadur*, g., taille (résultat), sculpture (pierre taillée, sculptée) ; *benerez*, g., taille, sculpture (action de tailler, art de la taille).
bodadenn, gg., réunion, assemblée.
bongorz, g., butor (oiseau).
breutadeg, gg., contestation ; *breutaüs*, litigieux ; *rouestlou breutaüs*, des questions (démêlés) litigieuses.
brezelgar, a. g., belliqueux (ivez *brezeliad*).
bri, gg., flanc (d'une montagne). Ivez *tor*, *krab*, g.
1) *brôad*, gg., nation ; *brôadel*, national ; *brôadela*, nationaliser ; *brôadelejiez*, gg., nationalisation ; *brôadeler*, nationaliste ; *brôadelez*, gg., nationalité ; *brôadi*, naturaliser ; *brôadadur*, g., naturalisation.
2) *brôad*, g., habitant (d'un pays), indigène, l'esder *broiz*, *broidi*.
broc'h, g., blaireau.

K

had (hen-c'her), gg., bataille ; *hadour*, guerrier, champion.
kadarn, a. g., brave, courageux, vaillant ; *adarnded*, gg., vaillance, courage.

kannaderez ; *hannadur*, g., députation.
karantez-ouenn, gg., patriotisme de race ; *karantez-vro*, patriotisme.
karo-ejen, g., caribou (renne d'Amérique) ; *karo-erc'h*, renne, l'esder *kirvi-erc'h* ; *karo-meur*, élan (ivez *gourgaro*).
harregek (mor), (mer) semée d'écueils.
1) *karrerez*, g., charronnage, charronnerie (métier, industrie) ; — 2) *karrerez*, gg., charronnerie (lieu), fabrique de chars.
Karthada, Carthage ; *Karthadad*, Carthaginois.
has (haout), chercher (à avoir).
haz-harvetær, loup-cervier, lynx.
kember, gg., confluent.
kenbrizoniad, compagnon de captivité, l'esder *kenbrizonidi*.
keneil, ami, l'esder *keneiled*.
kenlodek, *kenlodennek*, a. g., copartageant ; *ar poblou kenlodennek ganto er rann-ze eus an Europ*, les peuples qui partageaient avec eux cette partie de l'Europe ; *kenlodenn (zoudarded)*, gg., contingent (militaire).
kensonnia, accompagner (musique). Sellit ives ouz *eila*.
kentger, g., préfixe, premier terme d'un mot composé.
kenveva, vivre ensemble.
kenwerz, gg., commerce ; *kenwerza*, commerçant.
kériadenn, gg., village ; *kêriek*, qui renferme des villes.
keuz, g., fromage (ha *fourondeg*, *fouloudeg*).
heverata gant, comparer à.
kevezer, rival.
kevre, g., lien ; — 1) *kevredad*, g., (une) alliance, (une) confédération, l'esder *kevredadou* ; — 2) *kevredad*, allié, l'esder *kevredidi* ; — *kevrederez*, g., alliance ; — *kevredi*, allier ; *en em gevredi*, s'allier, se liquer ; *kevredi gant*, se joindre à ; — *kevredinez*, gg., alliance, fédération, société ; *ober kevredinez gant*, faire alliance avec.
kouc'h (eul lestr), g., coque (d'un navire).
kouls-amzer, g., saison.
koundoun, g., précipice.
kountella, poignarder (ivez *kountellata*).
korventenn, gg., tourmente, tempête.

krâgvouc'h, g., bouquetin (*diwar krág*, g., rocher, grès, V. Henry, *Lexique étym. du br. mod.* p. 79); llesder krâgvouc'had.
kregi, prendre (plantes, feu); — en eun dra, saisir, mordre (quelqu'un, quelque chose); — gant (eul labour), commencer (un travail); — da (brezek), commencer (à discourir); — an tan war, mettre le feu à.
kreisteizeh, kreisteizel, méridional.
krenvlec'h, g., forteresse, llesder krenvlec'hiou.
krizderiou ar goanv, les rigueurs de l'hiver.
kuzuliadeg, gg., conseil, délibération.

D

dae, g., défi; daea, défier.
dalc'hiad, partisan, adepte; llesder dalc'hidi.
damgredi, croire à demi, soupçonner.
danevell, gg., récit; danevellou-bloaziek, annales; danevellou-meur, récits épiques; daneveller, conteur; danevellour, historien; danevellouriez, gg., (l') histoire.
danzen, v., préparer, se —.
dashori, rendre; en em zashori, se —.
deiziada, fixer un jour, une date.
demm, g., daim.
devi-korfou, a. k., incinération.
diazezadenn, gg., établissement.
dibri-tud, a. k. g., anthropophagie.
diduda, dépeupler.
died, g., boisson, breuvage (e krenn-vrezoneg; e kembraeg diod); died-kinnig, libation. Sellit ouz evad, evadenn.
diharzou, sans bornes.
dic'hoanta, satisfaire (un désir); en em zic'hoanta gant, se contenter de.
dilerc'hiadennou-hegin, restes de cuisine.
dilezadenn, gg., (un) abandon.
dilosger, g., suffixe.
diouenna, exterminer (une race).
diouer, g., manque; dioueri, manquer, se passer de.
diouganlec'h, g., oracle (lieu); mouez-doue, gg., la voix qu'on y entend.

dirollerez, g., anarchie; dirollerez soudarded, état d'indiscipline, sédition militaire.
disklériadur, g., renseignement.
distanha, rendre ou devenir moins nombreux (ivez rouesaat).
distrad, a. g., sans fond.
distresadennou (en eur yez), altérations (dans une langue).
divrôa, émigrer, s'expatrier; divrôadeg, divrôadenn, gg., émigration; divrôadenni, émigrer; divrôer, émigrant; divrôerez, g., émigration.
dizanat, dizanav, inconnu; ives dianat.
dizunaniez, gg., désunion; dizunvaniez, dissidence, discorde.
douara-korfou, a. k. g., inhumation (la pratique de l').
douaroniez, gg., géographie; taolennou-douaroniez, cartes géographiques; douaroniezour, douaroniour, géographe; douarour, géologue; douarouriez, gg., géologie.
doura-prajeier, a. k. g., (l') irrigation.
dourgi, g., loutre, llesder dourgoun.

E

ehana : porz-ehana, point, lieu de relâche (navigation).
ec'hon, vaste.
eila, accompagner (musique); sellit ouz hensonnia.
eil-boblad, gg., subdivision d'une peuplade; eil-ouenn, gg., sous-race : eun eil-ouenn diwar ar Gelted, une branche des Celtes; eil-yez, gg., dialecte.
ejen-meur, urus, grand bœuf (ha gourejen); ejen-mouek, bison.
emgann-daou, emgann-a-zaou, emgann etre daou, g., duel (en iwerzoneg comlod oinfir, da lavarout eo, ger evit ger, hengann eungour pe eunden); emgann-daou diwar ziviz, duel conventionnel.
emouestla, s'engager; oc'h emouestla da chom hep hega an Helveted, s'engageant à ne point inquiéter les Helvètes.
enbrôa, v., immigrer; a. k., immigration; enbrôad, immigrant, colon, llesder enbroïdi; enbrôadenn, gg., (une) immigration.
enezek (mor), (mer) qui renferme des îles.

Enezvor (an), l'Archipel ou mer Egée (kembraeg *Ynysfor*). *Ivez mor Enezek*.
engouestla, enrôler; *en em* —, s' —.
engroez, g., foule.
enskrivadur, g., inscription; *enskrivadur-hanv*, inscription funéraire.
erez, gg., antipathie; *en em erezi*, être antipathique l'un à l'autre; *erezus*, répugnant, antipathique.
erer, g., aigle, liésder *erered*.
ergerzout, voyager à pied, parcourir.
erc'heg, gg., champ de neige (*skorneg*, *sklereg*, champ de glace). liésder *erc'hegou*; *erc'henn*, gg., masse ou surface déterminée de neige (*skornenn*, bloc, *sklerenn*, surface de glace).
esor'ch, g., inondation (yez Gwened).
evad-kinnig, *evadur-kinnig*, g., libation; *evadeg-kinnig*, gg., libation (avec concours); *evadenn-ginnig*, gg., (une) libation. Sellit ives ouz *died-kinnig*.
evezerez, g., surveillance.
evn-erc'h, lagopède, liésder *erned-erc'h*.

F

faeza, vaincre.
feur, g., prix, cours, estimation, traité; *feuria*, conclure un traité.
flammeg, g., flammant, liésder *flammege*.
foukenn, gg., cabane, chaumière (yez Treger).
frouezusted, gg., fertilité.

G

garan, gg., grue, liésder -ed.
geoteg, gg., espace couvert d'herbes.
glazvez, gg., verdure.
gof, forgeron.
gouelec'h, g., désert, liésder -iou.
gouenna, se reproduire, faire souche.
gouestl, g., otage; *gouestlaoui*, recruter, enrôler; *en em c'houestlaoui*, se mettre au service de.
gouervaout, g., mouflon.
gounidegez, gg., exploitation, culture.

gouredad-diwashell, -eskell, g., envergure (d'un oiseau); ives *treuz-eskell*.
gourenzel, péninsulaire.
grez (*krenn-vrezoneg*; *gre*, yez Gwened), époque.
gup, g., vautour; *gup-erer*, gypaète.
gwallegez, gg., négligence (habituelle); *gwallerez*, g., violence, action violente.
gwarez, g., protection; *gwarezi*, protéger.
gwash, g., solution de continuité, fente, anfractuosité (de rocher).
gwazienn eur stêr, branche, bras d'une rivière;
gwazienn-vor, bras de mer.
gweladenn, gg., visite; *gweladunner*, visiteur; *gweladenni*, visiter.
gwerin, gg., plébe (krenn-vrezoneg).
gwezek, a. g., boisé; *gwezeg*, a. k. gg., bois, futaine; *gwezhenvel*, arborescent (war skouer *gwirhenvel*, vraisemblable, hag an ano-gwaz hen-vrezonek *Leuhemel*, semblable à un lion).
gwirionded, gg., exactitude, véracité.

H

hemolc'h, a. k. g., chasse; *hemolc'h*, *hemolc'hi*, v., chasser (le gibier), traquer (des hommes à la façon du gibier), pennad xi, p. 36).
hen, a. g., vieux, ancien; *hen-berseg*, vieux-perse (langue); *hended*, gg., ancienneté; *henvroiz*, *hen-vroidi*, g. liés, aborigènes.
henelekaat, imiter, assimiler (ha *hevelebekaat*).
holl-bad (*erc'hegou*), (neiges) éternelles.
hordenn-arouez (*eur penvarner*), faisceau (de magistrat).
hunegan-menez, g., marmotte.

C'H, CH

c'houez (*binviou dre*), (instruments de musique) à vent.
c'houibon, gg., cigogne.
chomadur, *chomlec'h*, g., demeure.

I, Y

islonk, g., abîme.

izel-vos, g., bas-relief.

yeoa, mettre le joug (à des bœufs), subjuguer (des hommes); *yeoad*, plein un joug; -*ejened*, attelage de bœufs.

L

ledenez, gg., presqu'île.

lennegez, gg., littérature.

levr-hent, g., itinéraire; *ivez henchadur*.

lezennerez, g., législation.

lid-azeuli, g., cérémonie religieuse, *llesder lidou*; *lid-kanv*, rite funéraire, *llesder lidou*; *lidkinnig*, g., offrande rituelle, sacrifice, *llesder lidkinnigou*; *lidlaza*, tuer rituellement, sacrifier; *lidlazad*, g., meurtre rituel, sacrifice, *llesder lidlazadou*; *lidazer*, sacrificeur; *lidlaziad*, victime de sacrifice, *llesder lidlazidi*; *lidrōad*, g., offrande rituelle, sacrifice, *llesder lidrōadou*; *lidus*, solennel. *llesder liester*, pluriel, pluralité, multiplicité, variété. *lins*, g., lynx. *Sellit ouz kaz-karvetaer*.

M

marnaonia, affamer.

marvus (brezel), (guerre) meurtrière.

meineg, a. k. gg., étendue de terrain couverte de pierres, crau; alignements, monuments mégalithiques.

menezi, mentionner.

menezag, gg., groupe de montagnes, massif ou chaîne, *sellit ouz aradennad*, *steudad*; *meneziek*, montagneux.

mererez, g., administration; *mererez-bro*, politique.

mestronia, maîtriser, soumettre, dominer, conquérir.

meuriad, g., tribu.

miliad, g., millier; *milved*, a. k. g., millénaire (subs.); *milvloaziek*, a. g., millénaire (adj.)

minih, g., refuge.

mont d'an armou, prendre les armes.

morlaer, pirate, *llesder morlaeron*.

morvil, g., baleine, *llesder morviled*.

N

nann-arieh, non-aryen, anaryen; *Nann-Kelted*, non-Celtes; *nann-keltiek*, non-celtique. *nevet*, a. g., saint, sacré, tabou; *neved*, a. k. gg., sanctuaire (des anciens Celtes). *nevez-c'hermanek*, a. g., néo-germanique (adj.); *never-c'hermaneg*, a. k., néo-germanique (subs.); *nevezi*, renouveler.

O

ode, gg., passe (dans une chaîne de montagnes).

P

paota, abonder (*ivez founna*).

pengadour, chef de guerriers, général, *llesder pengadourien*.

penrener, chef.

penvarner, magistrat, *llesder penvarnerien*.

penvrezelour, général, *llesder penvrezelourien*.

penn-brezel, chef militaire, *llesder pennou-brezel*; *penn-brezel meur*, chef suprême.

perc'hentiez, gg., possession, propriété.

peuraoza, achever de préparer, préparer complètement.

peurlec'h, g., pâturage (*ha peurvan*, gg.).

peurshourna, geler complètement, se prendre (rivière).

piaoua, posséder.

pilikant, g., pélican.

pirchirinded, gg., pèlerinage.

Preden (enez), l'île de Bretagne, Pretania de Pythéas.

Breiziz wechall a rae *Predeniz eus ar poblou a oa* anvet *Pikted* gant ar Romaned. *Preden* a zo bet *ivez eun ano-den en o zouez hag eur sant koz a* Vreiz-Izel a zo gantan an ano-ze, Rev. celt. 1909, p. 289.

preiza, *preizata*, piller; *preizerez*, g., pillage.

prezegenni, a. k. g., action de faire des discours; *henstrivadegou war ar prezegenni*, des concours d'éloquence.

prienti, préparer.

prosezer, plaideur.

R

rak-keltiek, a. g., préceltique; *rag-germanek*, prégermanique.
ramz, g., géant, colosse; *ramzel*, gigantesque, colossal.
raoshleg, gg., roselière.
ratoz, gg., pensée, dessein; *koueza da ratoz unvan*, se mettre d'accord.
raz, g., détroit. Sellit ouz *striz-mor*.
reizaouer, magistrat; *reizer*, organisateur.
renadur, g., commandement, direction; *renerez*, g., gouvernement; ar *renerez-bro*, la politique. Sellit iveauz ouz *mererez-bro*.
rendael, gg., querelle.
reterel, oriental, adj.
reunig, g., phoque, liésder *reuniged*.
reverzi, g., grande marée.
riblerez, g., brigandage.
rôadou-boued, offrandes alimentaires.
roudour, g., gué.
rouez, rare (ivez *distank*, *dibaot*); *rouezder*, g., rareté.

S

saez, gg., flèche.
sheudennadur, g., représentation.
sklavelez, gg., esclavage; *sklaverez*, g., asservissement.
shoaz: 2 vetr 30 uhelder en e *shoaz*, 2^m 30 de hauteur au garrot.
sebeliadur, g., sépulture.
serz, escarpe.
sevenadur, g., *sevenidigez*, gg., civilisation.
seziz, gg., siège; *lahaat seziz war eur gêr*, grounna eur gêr, assiéger une ville; *dic'hrouna war eur gêr*, lever le siège d'une ville; *sezizad*, assiégié, liésder *sezizidi*; *sezizer*, assiégeant; *sezizerez*, g., art, science des sièges, poliorcéétique; *sezizour*, poliorcète.
solieradur, g., étage.

steudad-meneziou, g., chaîne de montagnes. Sellit ouz *aradennad*.
stourm, *stourmad*, g., combat, assaut.
striz-mor, g., détroit.
strollad-listri, g., flotte.
struskanaval, g., autruche, liésder *struskanavaled*.
sujedigez, gg., soumission, dépendance, sujétion; *beva e sujedigez ar bobl roman*, vivre dans la dépendance du peuple romain.
suraat, assurer; *suraat an darempredou etre an Douar-bras ha Breiz-Veur*, assurer les communications entre le continent et la Grande-Bretagne.

T

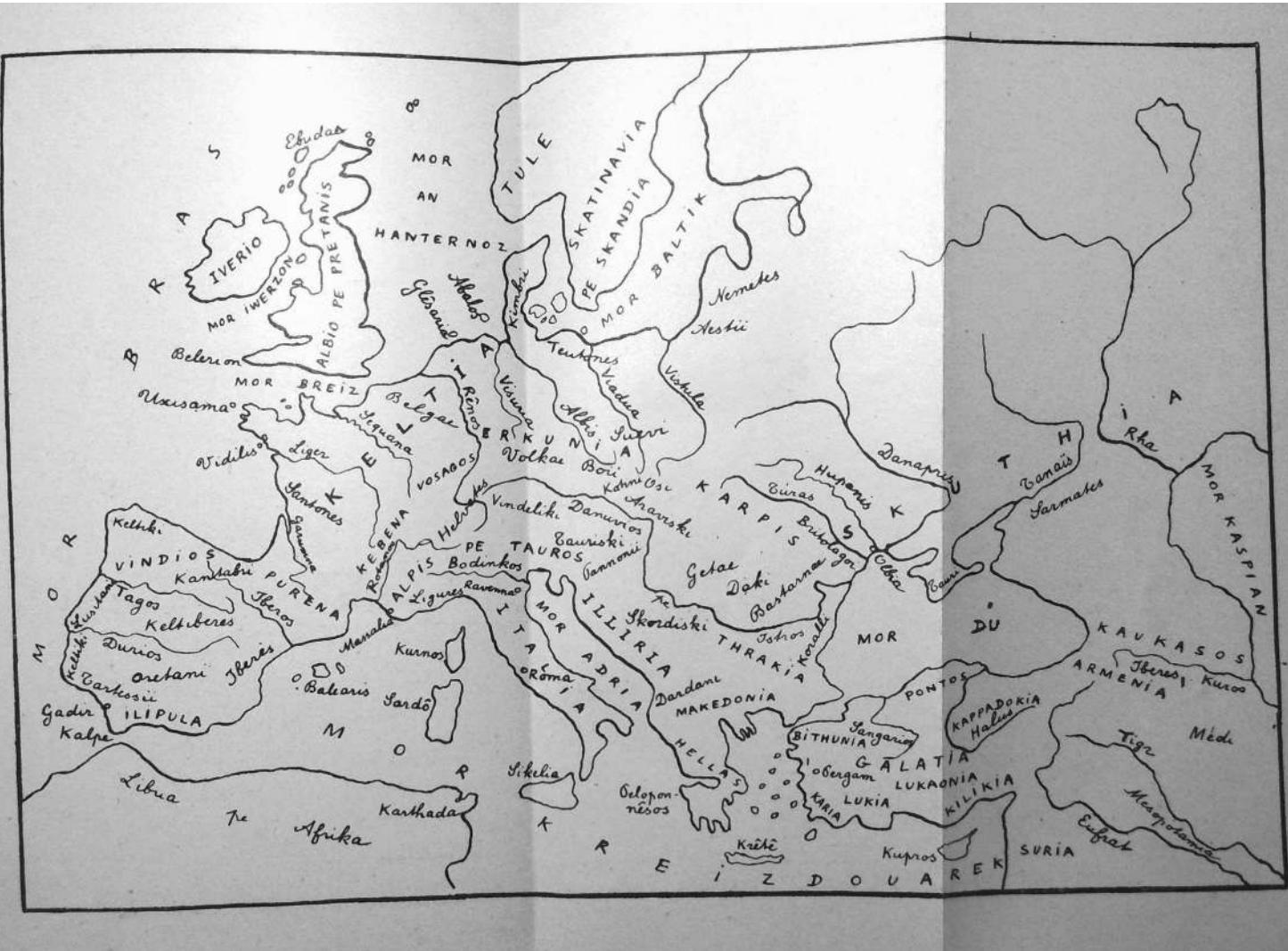
tagadenn, gg., attaque (ivez *argadenn*, *argad*, *krogad*).
talvoudegez, gg., avantage, intérêt, privilège.
tane, g., kermès, cochenille.
taol-brezel, g., acte d'hostilité.
taolennad, gg., tableau, paysage, vue, coup d'œil; *taolenni*, décrire, faire un tableau; dresser ou classer en tableau (des renseignements); *taolennoudouaroniez*, gg. liés, cartes géographiques.
tec'had, fugitif, liésder *tec'hidi*; *tec'hadeq*, gg., fuite (d'un grand nombre).
temz-aer, *temz-amzer*, g., climat.
tolpad, g., amas, masse.
tolzennad, gg., masse.
tonn, gg., vague.
trefoedach, g., patois.
trec'hadenn, gg., victoire, triomphe; *trec'hi*, vaincre; *trec'hi da gaout eun dra digant U. B.*, réussir à obtenir quelque chose de quelqu'un; *trec'hour*, vainqueur.
treuskredenn, gg., superstition (ivez *brizkredenn*).
treuzalpad, transalpin.
trevadeg, *trevadenn*, gg., colonie.
tro-c'henel, *tro-c'henidik*, gg., génitif.
truaj, g., tribut; *truajad*, tributaire (subs.) liésder *truajidi*.

U

uheliad, noble (subs.), liesder *uhelidi*.
uhelenn, gg., hauteur, plateau.
unaniezou-brezel, ligues guerrières.
unvaniad, allié, liesder *unvanidi*, *unvanour*, arbitre,
conciliateur.
unvez, gg., unité.

W

warlerc'hiad, successeur, liesder *warlerc'hidi*.

Levriou all an « NOTENNOU »

Priz pep levrig : 2 lur

LEVRIOU I, II, diviet.

LEVR III, ar Brezel (brezonek-kembraek).

- IV, ar Relijion.
 - V, ar Ouiziegez (gant eur Geriadur ar geriou diaes).
 - VI, ar Yez.
 - VII, an Ard hag an Ijinerez.
 - VIII, ar Gounit-douar hag ar Maga-loened (Geriadur).
 - IX, an Ergerzout hag ar C'henwerza (Geriadur).
 - X, kenta kevrenn, an Tiegez, diviet ; eil ha trede kevrenn, an Ti, an arrebeuri, ar boued hag an died (war ar stern).
 - XI, neuz-korf, gwiskamant, spered (Geriadur).
 - XII, trede kevrenn, Giziou (Geriadur).
-

E ti PRUD'HOMME, Sant-Brieg

Vocabulaire français-breton, de LE GONIDEC,
nouvelle édition, mise à jour et considérablement
augmentée par F. VALLÉE.

Prix : 6 fr., franco recom. 6 fr. 80.

Dictionnaire français-breton, de LE GONIDEC.

Prix : 15 fr., franco gare 16 fr. 90.

Dictionnaire breton-français, de LE GONIDEC.

Prix : 15 fr., franco gare 16 fr. 90.